

1. POJEM „RODINA“

„Dítě se přirozeně rodí a vyrůstá v rodině. Soužitím v intimním společenství rodiny se člověk jako tvor sociální liší od svých starších biologických příbuzných. Rodina jako instituce vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím.“ (Pöthe, 1999, str. 17)

„Ze společenského hlediska je rodinné společenství definováno společným místem a společným sdílením radostných i tragických událostí.“(tamtéž, str.17)

Rodinu lze definovat jako malou společenskou skupinu vytvořenou přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví a z jejich dětí. Jako malá sociální skupina je tedy vzhledem ke svému utváření a funkcím jednou ze základních jednotek obecného společenského pole.

Rodinu považujeme za nejdůležitější sociální skupinu , v níž jedinec žije. Poskytuje mu potřebné zázemí, uspokojuje jeho potřeby a zprostředkovává zkušenost, kterou jinde nelze získat. Každý člen rodiny získává role, které se stávají součástí jeho identity a mezi jednotlivými členy se vytvářejí rozmanité vztahy, pro něž je charakteristický určitý styl komunikace.

Každá rodina má svůj hodnotový systém, jenž ovlivňuje chování jejích členů a vede k volbě určitých strategií při zvládání problémů.

„Rodina je z hlediska rozvoje dětské osobnosti nejvýznamnější sociální skupinou. Dítě zde prostřednictvím určitého dospělého, obvykle matky, získává první informace o okolním světě. Mateřská osoba, resp. později celá rodina je pro dítě nejen zdrojem jistoty a bezpečí, ale i zdrojem informací o něm samém.

Na jejich základě si vytváří určité sebepojetí ovlivněné skutečností, zda je akceptováno a pozitivně hodnoceno, či nikoli. Rodina dítě vychovává a tím je

určitým způsobem stimuluje, rozvíjí jeho schopnosti a dovednosti, prezentuje mu určitý hodnotový systém. Dítě všechny tyto informace, přinejmenším v prvních deseti letech, nekriticky přijímá, protože rodiče pro něj představují osobně významnou autoritu. Akceptuje jejich výklad světa i jejich názory a hodnocení. Jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje, event.se s ním identifikuje.“ (Vágnerová, 2004, str.45)

V rodině se však nenaplnují jenom potřeby dětí, ale i rodičů. Z psychologického hlediska je proto rodina místem vzájemného uspokojování. Centrální roli ve vývoji dítěte v rodině hraje matka, která se stává součástí psychiky a prožívání dítěte tím, že působí jako hlavní prostředek uspokojování životních potřeb a rovněž dítěti poskytuje ochranu. V případě, že dítě tuto ochranu nemá, je vystaveno negativním vlivům vnějšího světa, které zanechávají trvalé stopy na jeho duševní odolnosti. Vztah dítěte a matky je vztahem vzájemné závislosti.

„Rodina má jedinečné a výsadní postavení v několika směrech. Předně, jen ona je na začátku – a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další, do nichž samo vstoupí.“ (Dytrych, Matějček, 1997, str.23)

Marie Vágnerová uvádí: „Nejvýznamnějším socializačním prostředím je rodina. Rané sociální zkušenosti dítěte vytváří základ, který zahrnuje komplex prvních zkušeností s působením sociálního světa. Dítě se jimi bude řídit při interpretaci nových zážitků a bude tak činit bez ohledu na to, zda byly pozitivní nebo negativní, pro něj jsou základem, z něhož vychází. Bývají označovány jako

bazální zkušenost (Helus, 1992). Z hlediska průběhu socializace je důležité, jaká tato rodina je, jak dítě přijala a jakou zde má pozici. Důležitým předpokladem dobrého socializačního rozvoje je např. to, že rodiče dítě akceptují bezpodmínečně, bez ohledu na jeho vlastnosti a kompetence. Rodina působí na jedné straně jako reprezentant společnosti, ale na druhé straně je každá rodina něčím specifická. A protože je jedinečnou individualitou i každé dítě, bude mít jeho socializace v tomto prostředí individuálně specifický průběh.“ (Vágnerová, 2004, str. 277-278)

Rodina je pro dítě prvním zdrojem uspokojování jeho potřeb, ale také mu přináší jejich první omezování, frustrování. Bez péče rodiny by dítě nemohlo žít a vyvíjet se. Vliv rodiny na dítě a jeho psychiku je velmi silný. Rodina může tedy vývoj dítěte příznivě stimulovat, ale také naopak může být brzdou jeho vývoje i zdrojem zanedbání, utlumení a narušení vývoje charakteru, schopností nebo celé osobnosti dítěte.

Vliv rodiny se netýká jen doby dětství a mládí, ale přenáší se z dětských zkušeností v rodině do dalších osobních vztahů jedince, do vztahů k partnerovi a pak i k vlastním dětem.

Souhrnně lze říci: „Rodina poskytuje dítěti modely k napodobování a identifikaci. Předává mu základní model – model sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině. Začleňuje dítě do určitého způsobu života a předává mu určité sociální požadavky a normy. Odměnami a tresty podporuje přijetí těchto požadavků a norem, jejich interiorizaci a exteriorizaci v chování dítěte. Tím dochází k jeho výchově.“(Čáp, 1993, str.272)

2. RODINA V HISTORICKÉM KONTEXTU A PROMĚNÁCH SPOLEČNOSTI

Rodina je zajisté nejstarší společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách z přirozeného pohlavního pudu, jenž vede k plození a rozmnožování, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat pro život.

Po tisíce let sloužila rovněž jako prostředek k předávání základních duchovních a materiálních hodnot. Rodina tradičně existovala v prostředí širšího společenství složeného z blízkých a vzdálených příbuzných, příslušníků stejného rodu. Tyto přirozené vazby zaručovaly ochranu a výchovu dětí v případech, kdy se o ně nemohli postarat vlastní rodiče. Historicky byla rodina i místem vzdělávání, dílnou, kde dítě získávalo základní pracovní a řemeslné dovednosti. Fungovala tedy jako sociální, ale i ekonomické, výrobní společenství. Zavedení prvních manufaktur a továren převedlo ekonomickou produkci ze sféry rodiny do sféry společnosti, státu. Stát postupně přebírá další funkce rodiny, například péči o nemocné, zestárlé, a vstupuje tak do soukromého života každého jejího člena, včetně dětí.

Rodina prochází mnohými změnami, avšak její hlavní rolí zůstává ochrana a výchova dětí. Fungující rodina má stále pro psychický i tělesný vývoj dítěte zásadní význam.

„Historicky starší je rodina velká, vícegenerační. Rodiče žijí společně nejen s dětmi, ale také s prarodiči, strýci, tetami a dalšími osobami. Také u nás – zvláště na venkově – byla taková rodina běžná ještě v první polovině 20. století a v některých zemích a lokalitách je rozšířena dodnes.“ (Čáp, 1993, str.271)

Tradiční velká rodina plnila mnoho funkcí:

- Zajišťovala reprodukci, narození dítěte, jeho výchovu.
- Byla ekonomickou, často přímo výrobní jednotkou.
- Zajišťovala všem členům rodiny ochranu a pomoc v každodenním životě.
- Kontrolovala chování a jednání členů, dodržování společenských norem.
- Poskytovala emoční, osobní vztahy a vztahy porozumění, pomoci a lásky.

Ve 20. století prošla rodina velkými změnami. Zčásti nebo zcela přestala plnit některé dřívější funkce: přestala být výrobní skupinou a vzrostla péče školy o výchovu dětí.

„ Od velké rodiny jde vývoj k malé rodině, kde žijí společně jen rodiče s dětmi, jejichž počet je menší než dříve. Od patriarchální rodiny s přísnou vládou otce jde vývoj k rodině založené na rovnoprávnosti, k rodině partnerské, demokratické.“ (Čáp, 1993, str.272)

Někdy se vyslovuje názor, že současná rodina je ve srovnání s rodinou tradiční krizová, snadno dochází k jejímu rozpadnutí a výchova dětí je tím ohrožena. Podle psychologa a ředitele Národního centra pro rodinu Josefa Zemana stojí nyní rodina na labilnějších základech. Máloco je tak labilní jako

lidský cit a na něm založený vztah. Změnil se konstituční prvek, na jehož základě rodina vzniká. Bohužel se stal konstitučním prvkem i na opačném konci – díky němu také rodina zaniká. V okamžiku, kdy zemřou vztahy, není důvod udržovat rodinu, kde manžele „už vůbec nic nadržuje a jdou hledat někoho, kdo je bude milovat“. Na dnešní rodinu působí několik druhů tzv. negativních protirodinných tlaků, je to ekonomický tlak, mediální „nahlodávání“ rodiny, feminizace, snaha ženy o seberealizaci a dochází též k neplnohodnotnému předávání lidského kapitálu. Kvalitní vztahy se hroutí i u starších lidí, jsou pak zklamaní a vytváří atmosféru, která je nepříznivá jak pro rodiny, tak pro děti. „Na rodinu jsou kladeny daleko větší nároky než dřív. Tím, že se musí oba dva rodiče profesionálně uplatnit, tak jim zbývá méně času na vztahovost, eventuálně na plnění rodičovské funkce. I výchova dětí je dnes náročnější než dříve.“ (Rodina a škola, 10/2006, str.6) U dítěte, které méně vyrůstá v rodině, a spíše naopak v proměnlivých a méně láskyplných vztazích, nevzniká schopnost důvěry, nezažívá bezprostřední emoční vztah, a nedokáže jej později rozšířit i na nerodičovské osoby. V neúplných rodinách dítě strádá tím, že nepozná dynamiku vztahů, poznává vztah jen zprostředkovaně. Nepozná tím ani dynamiku střetů, odpuštění a tolerance. Je potřeba dětem sdělit, že manželství a rodina přináší do života bohatství, které není jinde dostupné. A že ho přináší i tam, kde nejde všechno hladce.

Tradiční i současná rodina mají své přednosti i nedostatky. V tradiční velké rodině chybí soukromí, jedna generace často zasahuje do života druhé, což vytváří četné konflikty.

Naproti tomu ale tato velká rodina poskytuje dítěti větší možnost modelů a také usnadňuje dítěti nalezení jiného milujícího dospělého, který nahrazuje absenci milující matky.

„Tradiční patriarchální rodina byla často ve výchově velmi přísná, naproti tomu dnešní demokratická rodina snáze přechází do liberálnosti, do nedostatku požadavků i jejich kontrole, což je rovněž také nepříznivé pro formování osobnosti dítěte.“ (Čáp, 1993, str.272).

Hovoříme též o pojetí rodiny, které není konstruované biologicky, ale sociálně. Existují odlišnosti v tom, jak jednotliví členové rodiny vymezují, kdo do rodiny patří či nepatří. Někdo považuje za rodinu členy domácnosti, ale ne už rodiče, který žije jinde. Jiní zahrnují i příbuzné a nepříbuzné blízké osoby, někdy děti často jmenují i domácí zvíře.

3. RODINNÉ PRÁVO

„Rodinné právo upravuje osobní a majetkové vztahy mezi členy rodiny, kde právní úpravy jsou poněkud omezené. Členové rodiny jsou navzájem spojeni především vazbami citovými.“ (Tomancová, Schelle, 2004, str.146)

3.1 Prameny rodinného práva

Prameny rodinného práva:

- Úmluva o právech dítěte z r.1989 (č. 104/1991 Sb.)
- Zákon o rodině (č.94/1963 Sb.)
- Občanský zákoník (č.40/1964 Sb.)
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č.359/1999 Sb.)

3.2 Vznik manželství

„Uzavřením manželství vzniká manželům řada práv a povinností jak osobního tak i majetkového charakteru (mj. společně pečovat o děti, vytvářet zdravé rodinné prostředí).“ (Tomancová, Schelle, 2004, str.150)

3.3 Zánik manželství

Manželství zaniká rozvodem či smrtí jednoho z manželů.

Před rozhodnutím o rozvodu musí být upraveny poměry nezletilých dětí, hlavně o svěření do výchovy – společná, střídavá, do výchovy jednoho z rodičů.

3.4 Právní vztah mezi rodiči a dětmi

„Právní vztah mezi rodiči a dětmi vzniká v okamžiku narození dítěte, bez ohledu na skutečnost, zda se dítě narodilo v manželství.“ (Tomancová, Schelle, 2004, str. 152)

Souhrn práv a povinností, které mají rodiče s plnou způsobilostí k právním úkonům vůči svému nezletilému dítěti, nazývá zákon o rodině rodičovská zodpovědnost – péče o dítě, vyživovací povinnost, aj.

Práva a povinnosti jsou rodiče povinni realizovat v zájmu dítěte. Jestliže se rodiče nedohodnou, může se kterýkoliv z nich obrátit na soud, aby rozhodl.

Dítě má právní nárok na zabezpečení své výchovy a pokud jí rodiče z jakýchkoli příčin nemohou zajistit, vzniká právní nárok vůči státu, aby mu bylo zabezpečeno vhodné náhradní výchovné prostředí. Vedle ústavní výchovy jsou to formy náhradní rodinné výchovy – osvojení, pěstounská péče, svěření do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, opatrovnictví.

Členové rodiny mají povinnost si navzájem pomáhat, což je i existence vyživovací povinnosti.

3.5 Sociálně-právní ochrana dětí

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem o blaho dítěte. Sociálně-právní ochrana dětí je od 1.4.2000 upravena v samostatném zákonu.

Rozumí se tím zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

4. FUNKCE RODINY

Rodina prošla po celou dobu svého vývoje velkými změnami. Zčásti nebo zcela přestala plnit některé dřívější funkce, např. už není skupinou výrobců a změnil se i způsob obživy a stravování. Od velké rodiny jde vývoj k malé rodině a od patriarchální rodiny směřuje vývoj k rodině partnerské, demokratické. I při těchto změnách plní rodina nadále důležité funkce, zejména: biologickou, výchovnou, ekonomickou a sociálně-psychologickou (uspokojování potřeb sociálního styku, porozumění, vzájemné pomoci a lásky).

Zmenšení rozsahu funkcí a oslabení nátlaku zvenčí narušuje tradiční soudržnost rodiny. Tím více záleží v přítomnosti i v budoucím vývoji rodiny na vnitřních, psychologických, morálních momentech.

Častěji nyní dochází k rozvodům manželství a dalším sňatkům, což se přirozeně odráží ve výchově dětí a utváření jejich osobnosti.

„Proměny životního cyklu rodin souvisejí do značné míry s proměnami rolí žen. Ženskou emancipací začalo docházet ke změnám. Ženy se začaly prosazovat na trhu práce a jejich vysoká zaměstnanost neznamenal zrovnoprávnění v práci ani nebyla provázána změnami v životech rodin. Přetíženost žen dvojí rolí se

nestala tématem veřejného diskurzu, nepojmenována zůstává tématem soukromých bojů manželských dvojic. Tento společenský rozměr vztahových problémů bývá přehlížen, je zdůrazňována jen psychologická stránka.“ (Gjuričová, Kubička, 2003, str. 101)

Žena se ocitá v situaci zvládnout najednou několik rolí. Roli manželky, matky, bezproblémové pracovnice, někdy vzorné dcery a roli ředitelky celé domácnosti. A to vše jen s nejlepšími výsledky a bez patřičného ocenění. Všude je od ní očekáváno to nejlepší, hlavně doma. Být milá, trpělivá a obětavá. Žena se dostává do stresu a její nálada a rozpoložení se nutně odráží pak v rodinné atmosféře. Dospělí si možná zvyknou a pochopí ji, ale horší je to s dětmi. Ty potřebují matku mít nablízku, usměvavou, v dobré náladě a vždy připravenou pomoci. Dokáže pak vůbec tato žena být takovou matkou, jakou by si dítě přálo a potřebovalo? A to nemluvím o situaci matek-samoživitelek, kde asi největším problémem je ekonomická situace rodiny.

4.1 Biologická (reprodukční) funkce rodiny

„Rodičovství je nesmírně závažný, citlivý, variabilní a složitý jev.“ (Sobotková, 2001, str. 111)

V současné době i oblast rodičovství prochází změnami. Rodičovství je již plánované a také často i odkládané na pozdější a „příznivější“ období. Nejen, že se celkově snížila porodnost, ale zvýšil se i věk matek při porodu, a to

i u prvorodiček. Současný trend odkládání mateřství má hned několik důvodů. Mění se vzdělanost a zaměstnanost žen, formy rodinného života, lékařské možnosti, životní styl a existuje kontrola porodnosti. V procesu rozhodování o rodičovství je v popředí čistě individuální hodnocení pozitiv a negativ rodičovství, jako např. zpomalení kariéry matky, finanční znevýhodnění, omezení osobní svobody, ale na druhé straně je přínosem – osobní naplnění a rozvoj vztahů.

Jednou z nejvlivnějších determinant načasování mateřství je pro mnoho žen pocit emocionální připravenosti mít dítě. U starších žen je jistá emoční zralost pozitivním faktorem v přístupu k dítěti

Rodičovství je čistě individuální záležitost a podle Matějčka se v problematice rodičovství setkáváme s různými jevy – bezdětní manželé, odmítnuté rodičovství, rodičovství neúspěšné a zamlžené či zatemněné rodičovství, kdy „jde o určité neporozumění dítěti, či snad lépe řečeno, o převahu vlastních rodičovských představ o vlastním dítěti.“(Matějček,Dytrych,1997,str.13)

4.2 Ekonomická funkce rodiny

Tato funkce souvisí s hmotným a finančním zabezpečením rodiny, především dětí. Hlavní a rozhodující úlohu zde mají rodiče.

Problémem současné doby je konzumní způsob života, který převládá u většiny rodin. Tento styl je postaven na neustálém tlaku „vydělávání

a pořizování“, jimž se vše podřizuje. Hlavní snahou je neustálé hromadění finančních prostředků a majetku. Dochází ke srovnávání se svými příbuznými a známými. Citové vztahy těchto lidí bývají obvykle povrchní, a to bohužel i ke svým vlastním dětem. Rodiče nemají na děti dostatek času, neprojevují jim citovou náklonnost a dítěti chybí citové zázemí v rodině. Tyto děti mají všechno až na hodnoty penězi nevyjádřitelné: citovou blízkost svých rodičů a ten pravý domov s životní jistotou, která je pro dítě nejdůležitější.

4.3 Výchovná funkce rodiny

Výchova neznamena jednostranné působení dospělého na dítě, ale jde o vztah oboustranný a vzájemný. Znamená to, že se vychováváme navzájem.

„Dítě je svým prostředím nejen ovlivňováno a formováno, ale samo do svého prostředí aktivně zasahuje a svým způsobem si je utváří a přetváří. Je vychováváno a samo „vychovává“.“(Matějček, 1993, str.20)

Výzkumy podpořily názor, že rodinná výchova působí nejsilněji v raném dětství. „To ještě neznamena, že nezáleží na výchově v dalším vývoji dítěte a že v pozdějších letech není možné nic změnit, napravit, nebo pokazit.“ (Čáp, 1993, str.280)

Každá rodina je individualitou, takže výchova v ní probíhá odlišně. Objevují se a jsou preferovány různé výchovné styly a způsoby vedení.

Každé dítě vyrůstá v jiné rodině a je vychováváno různými rodiči, které lze obecně rozdělit do 4 základních skupin podle svého způsobu výchovy a působení na dítě. Jsou to rodiče: agresivní, pasivní, asertivní a manipulativní.

Nejšťastnější a nejvyrovnanější děti jsou vychovávány důslednými, ale i citlivými rodiči, protože jsou přesně daná pravidla a meze správného chování, které jsou jedním z tajemství výchovy. Myslím si, že právě toto je velký problém ve většině rodinách. Výchova je velmi uvolněná, není čas na hovory s dětmi a nejsou dané hranice. Dítě pak samo ani neví, co je to správné. Na jedné straně je vše dovoleno, ale pak na straně druhé jen samý křik.

Uspořádání rodinného systému a pozice, jakou v něm dítě zaujímá, také ovlivní jeho další vývoj, resp. adaptaci na jiné sociální prostředí. Rodinný systém může být uspořádán různým způsobem, může postrádat řád či není schopný reagovat na individuální potřeby dítěte.

Pokud rodinná výchova je správná a funguje po všech stránkách, dítě ví, co může čekat a žije v tak pro něho potřebné jistotě. Tyto děti vědí, že jsou milovány a oceňovány, protože jim to rodiče říkají. Necítí se odmítnuté a opuštěné.

Velmi záleží na těsném vztahu rodičů a jednotné výchově, děti to vše citlivě vnímají a pak mohou být uvolněné a šťastné.

Rodina dítěti poskytuje mnoho podnětů, jak pozitivních tak i negativních. Všechny jsou velmi důležité, protože vytvářejí primární zkušenost, na níž závisí interpretace a prožívání všech dalších sociálních podnětů.

„...celé rodinné zázemí ovlivňuje psychickou pohodu i v dospělosti.“ (Vágnerová, 2004, str. 46)

Dítě se v rodině naučí posuzovat jaký je okolní svět, má šanci zde získat potřebný pocit základní důvěry a ověřuje si reakce okolí na své chování.

Výchovné působení rodičů je zprostředkováno komunikací čili sdělováním, to se může dít slovně – řečí, ale i gesty, mimikou, tónem hlasu a vůbec chováním. Komunikace s dítětem má být přímá, osobní a na úrovni jeho věkových možností a psychických schopností. Nemá být hraná, předstíraná, ale upřímná.

Sama mám pocit, že právě komunikace je v dnešní době tím největším problémem a nedostatkem nejen ve výchově dětí, ale celkově ve vztazích mezi lidmi. Dochází k odcizení a neschopnosti vzájemně komunikovat, lidé ztrácejí tuto potřebu a bohužel se tak chovají i ke svým dětem, jimž se pak stává nejbližším společníkem televize nebo počítač.

Pokud jsme k dítěti dostatečně citliví a umíme mu naslouchat, samo nás pak svou spontánností vede a objevujeme a chápeme jeho dětský svět.

Ve výchově se v mnoha případech odráží i sociální postavení a vzdělání rodičů, což se projevuje v různých výchovných stylech.

4.3.1 *Výchovné styly*

Výchovné styly jsou pro každého rodiče zvlášť i pro každou rodinu odlišné a typické. Podle J.Čápa (2001) se tyto styly vyskytují ve dvou základních dimenzích.

Dimenze emočního vztahu – zde se projevuje citový vztah a postoj rodiče k dítěti.

Jde o emoční vřelost, kladné hodnocení a naprostá akceptace dítěte a jeho povzbuzování. Na druhé straně je to citový chlad a odmítání dítěte rodičem. Pro duševní zdraví dítěte je citový postoj a vztah rodiče k němu to nejdůležitější.

Dimenze řízení - zahrnuje různý stupeň kontroly, omezování, příkazy a zákazy.

Krajností na jedné straně je nadměrná kontrola, neustálé vedení a manipulace, poručníkování, na straně druhé absence kontroly a ponechávání „volného průchodu věcem“.

Ve výchově se objevuje mnoho stylů, většinou se nevyskytují jednotlivě, ale různě se kombinují a doplňují.

Je to výchova: *nejednotná, příliš náročná – perfekcionistická, autoritativní, úzkostlivá – ochranná, příliš povolná, nevyvážená, rozmazlující, ctižádostivá, potlačující, volná, lhostejná, tvrdá a nepřátelská, liberální, demokratická, pedocentrická, nedostatečná.*

Zdravá rodinná výchova zahrnuje v harmonické rovnováze dvě základní složky: lásku a řád. Přirozená láska k dítěti a výchovný optimismus umožňují vytvoření správného výchovného postoje k dítěti – zdravou náklonnost. Ta se projeví v pochopení nedostatků dítěte, v trpělivosti v práci s ním, v respektování

jeho individuality a v tom, že jsou rodiče připraveni pomoci vždy, když to dítě potřebuje.

Rozumné autoritativní vedení dává dítěti oporu, životní jistotu, hranice a řád. Toto vedení pomáhá citlivým a úzkostným dětem a těm samostatným a odolným ukazuje směr, kudy jít už dál samy.

Výchova demokratická respektuje zájmy a potřeby dítěte, je cílená a promyšlená, každý v rodině má právo vyjádřit svůj názor a přání, ale dítěti se zcela nepodřizují, jak je tomu při výchově pedocentrické, kde má pak dítě velké problémy se začleněním do kolektivu.

Bohužel se v dnešní době objevuje i výchova nedostatečná – zavrhuje a deklasuje. Dítě je podceňováno, ponižováno a odmítáno. Tím nevzniká kladný emoční vztah, který je pro život dítěte, i ten budoucí, tak nezbytný, nepostradatelný a rozhodující. Dítě strádá a své problémy možná navždy uzavírá do sebe a trápí se. Tyto děti jsou zanedbané, a to jak rozumově, tak i sociálně a citově. Bývají pak agresivní, nebo naopak na pohled lhostejné a chladné. Vyrastou z nich zpravidla lidé hluboce nešťastní, rozpolcení, kteří se velmi obtížně začleňují do společnosti druhých lidí.

„Pro harmonický duševní vývoj dítěte je optimální výchovný styl, který bychom mohli označit jako mírně direktivní a výrazně emočně vřelý, akceptující a povzbuzující.“ (Vymětal, 2004, str.145)

Jednotlivé styly vedení mohou být různě vhodné a účinné, záleží na konkrétní situaci a dítěti, jeho povahovému typu. Rozhodující je: snažit se dítě poznávat a porozumět mu, objevovat jeho sklony a zájmy.

Chování dítěte je ponejvíce odrazem výchovy v rodině, měli bychom co nejvíce využívat přirozených sklonů dítěte, působit i nepřímo, ale při každé vhodné příležitosti. Dobrá výchova je všudypřítomná a koná se každý den, v každý čas. Ve výchově se nevyplácejí odklady na pozdější dobu

Každé dítě vyrůstá v jiné rodině a je vychováváno různými rodiči. Podle způsobu výchovy to mohou být rodiče agresivní, pasivní, asertivní a manipulativní.

Důležité je porozumět celé osobnosti rodiče, jeho výchovným cílům a praktikám. „Musíme znát a rozumět celé jeho životní historii od časného dětství až dodneška. Chování mnohých nevychovaných dětí pochopíme někdy teprve tehdy, když pochopíme dětství jejich rodičů.“(Matějček, 1993, str.39)

Každá rodina má svůj hodnotový systém, jenž ovlivňuje volbu určitých výchovných stylů.

4.4 Sociálně – psychologická funkce rodiny

Po narození dítě navazuje první sociální kontakt, zpravidla s matkou, která uspokojuje jeho potřeby, a to nejen fyzické. Dítě také ihned vnímá rodinnou atmosféru a velmi citlivě reaguje na náladu matky a v prvních kontaktech s ní se

vytváří základní životní pocit dětské jistoty. Empatická – „přijatelná“ matka dává dítěti prožitek jednoty, sounáležitosti a tím i jistoty. Nemusí to být biologická matka, podstatný je vztah k jedné stálé osobě. Uspokojuje se potřeba citového vztahu. Pokud v životě dítěte neexistuje taková stálá osoba, dochází k velmi závažné citové deprivaci, jejíž následky mohou být velmi různorodé.

Nemilované dítě se nenaučí milovat a není schopno ani citové vztahy navazovat.

Celý vývoj dítěte je spojen s množstvím zážitků a situací, které s sebou přinášejí různé emoce, a to i nepříjemné. Je důležité naučit děti tyto emoce zvládat a překonávat, a právě rodiče jim v tom mohou pomoci. Čím je dítě mladší, tím je zranitelnější a méně odolné. Existuje souvislost mezi odolností tyto emoce snášet a sociálním prostředím, které vnímáme jako bezpečné a jisté. Takovým místem je samozřejmě rodina, pokud je pro dítě opravdovým domovem a je zde zcela a bezpodmínečně akceptováno.

Dětství si člověk v sobě nese celý život, neboť základy jeho osobnosti se vytvoří již v dětství a v dospívání, za klíčové období je považován celý předškolní věk. Obecně platí, že čím je člověk mladší, tím je vnímavější k vlivům prostředí, ve kterém žije. Zranitelnost dětské psychiky je dána tím, že okolní vlivy působí přímo a nejsou „filtrovány“ psychickými obrannými mechanismy, které se teprve utvářejí.

Vývoj osobnosti dítěte je určován jak dlouhodobými zkušenostmi, tak i zkušeností jednorázovou, hlavně negativní (traumatické zážitky jako např. konflikt rodičů v přítomnosti dítěte).

Pro duševní rovnováhu a zdraví je nejdůležitější sebepojetí, ale pokud je dítě stále ponižováno a srovnáváno, může dojít u něho ke vzniku pocitu méněcennosti.

V dětství se také vytvářejí základní způsoby jednání s druhými lidmi, jsou to vzorce chování a schémata rolí, jež přecházejí do dospělosti (vztahy k autoritám, podřízeným, k rovnocenným a vztahy erotické i sexuální).

Co působí silně, často nebo dlouhodobě, to se stává součástí naší psychické výbavy a rysem osobnosti. Jak dítě prožije předškolní věk, takové bude pravděpodobně i v dalším věku i dospělosti. A tak pak budou vychovávat svoje děti = *sociální dědičnost*.

Orientační rodina, do níž se dítě narodí, mu poskytuje základní sociální zkušenost, podněty různé kvantity a kvality, jistotu a bezpečí. Velmi důležitou složkou dětské zkušenosti je jeho hodnocení rodiči.

„Rodiče fungují jako modely, které lze napodobit, popř. se s nimi identifikovat. Dítě si takto může osvojit celou řadu pozitivních i negativních vlastností a způsobů chování.“ (Vágnerová, 2004, str.590)

Zkušenosti získané v této původní – orientační rodině se přenáší i do rodiny, kterou člověk vytváří jako dospělý, do tzv. *rodiny prokreační*.

5. FORMATIVNÍ PŮSOBNÍ RODINY

Rodina nežije izolovaně. Je zapojena do mnoha dalších a širších společenských okruhů. Vychovává, ale sama je svým způsobem také „vychovávána“. Podléhá určitému vnějšímu tlaku, hledá si svou cestu, jak se úspěšně v širší společnosti uplatnit a osvědčit. Všichni členové rodiny dohromady i každý z nich zvlášť jsou výchovně formováni svými vztahy k okolnímu světu a vztahem okolního světa k nim. „Neustále si dotvářejí své „svědomí“, svou představu „spravedlnosti“, a svým chováním a svými postoji je zprostředkují dítěti.“ (Matějček, 1993, str.100)

Morálka celé společnosti se bude tedy odrážet v životě rodiny a jejím prostřednictvím bude také působit na výchovu dítěte.

Působení rodiny na dítě může dále záviset i na tom, ke které národnosti patří rodiče, jaký je jejich světový názor či náboženské přesvědčení. „Zvláště však záleží na celkové sociokulturní úrovni rodiny, která je přibližně vyjádřena vzděláním rodičů.“ (Čáp, 1993, str.273). Vzdělanější rodiče pobízejí dítě k dobrému školnímu výkonu a také k hodnotné zájmové činnosti a zároveň mu do určité míry poskytnou i pomoc při těchto činnostech.

Také způsob komunikace s dítětem v rodinách s nízkou sociokulturní úrovní je nepříznivý pro jeho psychický vývoj. Nejde jen o chudý slovník, ale mnohdy přímo o negování komunikace. Tím se nejen ztěžuje vývoj řeči a intelektu dítěte,

ale také narušuje emoční vztahy v rodině, což pak má vliv na celou rodinnou výchovu. Takové rodiny jsou pro dítě nepodnětné pro jeho další vývoj.

Důležitou roli také hraje i věk rodičů. Z praxe je známo, že starší rodiče jsou ve výchově více úzkostlivější, někdy k dětem náročnější a nemají porozumění pro jejich záliby, zvláště když jsou děti už starší. Na druhé straně příliš mladí rodiče jsou ještě nezralí pro rodičovskou roli, jsou mnohdy bezradní, netrpěliví a emocionálně nestálí a dítě jim je občas přítěží a velkou povinností.

Rodinná výchova je do určité míry také ovlivněna i zdravotnickou a pedagogickou osvětou v dané společnosti a době.

Podle J.Čápa není rodina uzavřenou skupinou a není izolovaná od mezoprostředí (přátelé, sídliště, obec, okolí) i makroprostředí (podmínky a poměry příslušné země a doby). Vše současně působí na jednotlivé členy rodiny i na celou rodinu. Ti všichni potřebují další lidi a sociální podmínky a kontakty.

6. NEÚPLNÁ RODINA

Způsob výchovy ovlivňují osobní zkušenosti a vlastnosti rodičů, jejich vzájemný vztah a osobní problémy. Například rodiče, kteří řeší vzájemně napjatý vztah, mohou projevovat více negativních citů vůči dítěti.

Důležité je stabilní rodinné prostředí, které dává dítěti pocit jistoty a uvolňuje mu síly k poznání nových věcí. Dítě poznává nejen vztah matky k sobě a otce k sobě, ale i vztah těchto dvou blízkých osob navzájem.

Ne všechny děti vyrůstají v úplných rodinách. Někdy můžeme říct bohužel, jindy to může být klad. Ale určitě je život v rodině, kde chybí otec nebo matka zcela jiný, než tam, kde se na výchově podílejí oba.

6.1 Rozvod rodičů

Za rizikový faktor lze pokládat rodinný rozvrat, kdy se hroubí struktury, na které se mohlo dítě vždy spolehnout. Stále stoupá počet rozvodů a děti žijí v malých rodinách, kde mají méně blízkých osob, a proto ztrátu jedné z nich nesou daleko hůře.

„Na pět sňatků připadly v roce 2004 tři rozvody, ve třech čtvrtinách případů se manželé rozcházejí „kvůli rozdílnosti povah“. Psychologové odhadují, že s problémy rozpadu rodiny je ročně konfrontováno na 40 tisíc dětí. Situace, která tak zásadním způsobem ovlivní jejich život, se nemůže nepromítnout i na jejich chování mimo rodinu.“ (Rodina a škola, 6/2005, str.16)

Za formulovanou rozdílností povah můžeme tušit měsíce, možná roky neporozumění, hádek, výčitek, nezájmu, křiku i nemluvení, které dítě ovlivňují už dávno před samotným rozvodem. Kolik rodičů si namlouvá, že jejich vzájemný konflikt se dětí netýká, že mu nerozumějí, případně že o něm ani nevědí, neboť se v jejich přítomnosti nehádají. I kdyby, pořád tu zůstává atmosféra a mimoslovní komunikace. To vše na dítě působí a může v nich vzbuzovat strach, nejistotu, vztek, ale i pocity viny. Rozvod a faktický odchod jednoho z rodičů je zlomový

okamžik přinášející do dětského světa další změny a nejistoty. Reakce na ně může být bouřlivá, dlouhodobá a z pohledu dospělých často nepochopitelná.

Často se argumentuje, že rozvod je přece dnes už běžný a že se s ním děti vyrovnají. Nic jiného jim nezbývá a nemají na vybranou. Nikdo se jich neptá.

Rodina je navíc širší systém a při rozvodu jsou narušeny i vztahy k prarodičům.

„Výsledky psychologických výzkumů a klinická zkušenost říkají, že děti se s hrozbou odloučení rodičů vyrovnávají různými způsoby v závislosti na svém věku a duševní zralosti.“ (Pöthe, 1999, str. 31)

Odchod jednoho z rodičů zůstává někdy ztrátou, s níž se dítě nikdy nevyrovná a která pak tvoří překážku při pozitivním sebehodnocení a dosažení uspokojujícího partnerského vztahu.

Nemůžeme však také zpochybňovat to, že některé rozvody jsou pro blaho dítěte nutné. A to tehdy, když dítě emocionálně nebo psychicky strádá, je například týráno nebo zneužíváno. Víme také, že i jeden z rodičů je schopen dítě správně vychovat, ať už je rozvedený nebo ovdovělý, pokud se řídí přirozenými potřebami dítěte. Skutečnost je ale bohužel taková, že právě dětská duše rozvodem rodičů trpí nejvíce a je nejvíce zraňována. Předškolní dítě ještě neumí mluvit o svých starostech. Celou svou bytostí emocionálně reaguje na katastrofu a upozorňuje na sebe i poruchami chování. Není schopno pochopit a zpracovat rozvod rodičů, jenom ho protrpí. Je to pro dítě období nejistoty, napětí a nenávisti. Znamená to pro něj opak bezpečí a je vystaveno neznámé situaci a pro něj

i nebezpečí. Je to dlouhodobý nápor a zkouška, dítě cítí spoluvinu a to, že je opuštěno a nemilováno rodičem, který odchází, trpí touto ztrátou milovaného člověka. Nezažívá už jednotu rodičů a cítí, že stojí proti sobě v nepřátelství. Dospělý rozvodem své problémy vyřeší, ale dítě tuto možnost nemá. Cítí, že musí zapírat a potlačovat lásku k druhému rodiči. V žádném případě bychom neměli po rozvodu dítěti bránit v tomto styku, dítě by mělo cítit, že ho rodiče neopustili, mají ho rádi a je na ně spolehnutí. Rozvedená dvojice by si měla uvědomit, že *přestávají být manželé, ale zůstávají rodiči.*

I při vzniku další rodiny, po rozpadu té původní, vzniknou pro dítě nové zmatky, přibudou noví sourozenci, prarodiče a hlavně „nový otec“. Dítě pak znovu hledá svoje místo a své bezpečí.

6.2 Syndrom zavrženého rodiče (SZR)

„Rozvinutý SZR, který odhadujeme přibližně na 25 % u dětí svěřených do výchovy jednomu z rodičů, má samozřejmě i průvodní důsledky tohoto jevu. Každoročně jde o zhruba 7600 dětí. Ale i u ostatních dětí se objevují dílčí či mírnější projevy tohoto syndromu zavržení rodiče. Zcela bezproblémové vztahy k druhému rodiči po rozvodu jsou u nás spíše výjimkou, týkají se zhruba 15 % uvedené dětské populace.“ (Bakalář, 2006, str.31)

Syndromem zavrženého rodiče se rozumí často nenápadné manipulování a programování dítěte jedním z rodičů, mnohdy i za vydatné pomoci příbuzných, v neprospěch druhého rodiče. Děje se tím, že se zdůrazňují jeho drobné

prohřešky, dítěti se sugeruje, že ho nemá rád, apod. Jde o ovlivňování psychiky dítěte skrytým i otevřeným programováním dítěte proti druhému rodiči. Programující rodič přesvědčivě a zkresleně informuje o situaci a zveličuje negativní vlastnosti zavrhaného rodiče. A to tak dlouho, dokud si je dítě nevštlípí do paměti. Dříve nebo později pak nastane situace, kdy dítě rodiče odmítá a nechce se s ním ani stýkat. Současně v něm zůstává vnitřní konflikt, protože jeho původní zkušenost s ním byla příznivá a starší děti mohou prožívat vinu.

Rodiče by měli mít neustále na paměti, že dítě nemá na vzniklé situaci vinu, a že hlavní povinností obou rodičů je nevtahovat je do svých vlastních sporů. Lidé žijící v hlubokém otevřeném konfliktu jsou nekritičtí, zaslepení a hůře se ovládají, proto by měli pokud možno brát ohledy na děti – hlavně v období řešení celé situace. Samotným rozvodem však nic nekončí, nastávají nové problémy a starosti. Přetrvávající vzájemná nenávisť rozvedených rodičů je často nutí k tomu, aby si dělali schválnosti, jde o majetkové záležitosti, ale i styk s dítětem. Stoupá počet soudních sporů o přidělení dítěte do výchovy a úpravu styku mezi dítětem a rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy. Mnohé spory o dítě jsou vedeny na pozadí majetkového vyrovnání rodičů po rozvodu a děti se pak snadno stávají účinným nástrojem vzájemného boje rodičů.

Vztahy mezi bývalými manželi se časem obvykle zlepšují, když si najdou nové partnery a svůj emoční vztah přenesou na ně. Pro dítě je však příchod nového táty nebo mámy náročnou situací a měli bychom mu všechny změny rodinné situace

včas a pravdivě vysvětlit přiměřeným způsobem, který je uklidní a zároveň mu nevnucovat nového partnera jako toho pravého a nejlepšího, a nebránit mu ve styku s vlastním rodičem. Dítě pak nežije ve zmatku, má v situaci jasno a cítí, že ho mají všichni rádi. Ví, že má zázemí, jistotu, bezpečí a lásku blízkých. Rozvodem vrcholí konflikty v rodině a protože je dítě na svých rodičích závislé, je pochopitelně ohrožené a vystavené úzkosti a strachu. Situaci bychom neměli příliš dramatizovat, neboť rozvod rodičů představuje pro dítě riziko pro jeho další osobnostní vývoj.

Rizikem a důsledkem SZR je skutečnost, že dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí, zabrzdí se a zdeformuje se u něho emocionální i psychosociální vývoj.

6.3 Kritéria pro posuzování výchovných předpokladů rodičů

„Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti a se zřetelem na životní poměry rodičů. Soud vždy vezme v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní.“ (Bakalář, 2006, str. 16)

Kritéria výchovných předpokladů:

- *Osobnost rodiče* – ke zdravému vývoji osobnosti dítě nezbytně potřebuje vzor, výchovu má určovat psychicky zdravější rodič.
- *Vztah rodiče k dítěti* – pozitivní vztah k dítěti, láska k němu je podmínkou pro

jeho další normální vývoj.

- *Charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů* – k formování vlastního charakteru má mít dítě dobrý vzor.
- *Respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem* – přetrhání citového pouta dítěte k rodiči vede k narušení základní životní jistoty dítěte a k celé řadě poruch a poškození psychického vývoje.
- *Vztah dítěte k rodiči* – k normálnímu vývoji dítě potřebuje přítomnost osoby, k níž si vytváří pevný a trvalý vztah.
- *Vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, identity* – k osvojení této role musí mít děti vhodný vzor.
- *Úroveň vzdělání a inteligence rodiče* – rodič, který má výrazně vyšší vzdělání a inteligenci, bude dítě více stimulovat v jeho rozumovém rozvoji, předá mu více zkušeností a poznatků.
- *Šíře rodinného zázemí* – širší rodinné zázemí je pro rozvoj dítěte a jeho pocit životní jistoty příznivější.
- *Kontinuita prostředí pro dítě* – dítě by pokud možno nemělo přerhávat svazky s dalšími důležitými osobami a prostředím, na které si zvyklo.
- *Socioekonomický status* – má-li rodič více finančních prostředků, může dítěti zajistit lepší životní podmínky.

Kritéria umožňují snadné posouzení kvalit výchovné způsobilosti jen souhrnně, posuzovatel musí samozřejmě na základě dostupných dat rozhodnout, který rodič lépe splňuje určité kritérium.

6.4 Matka – samoživitelka

Samoživitelkou je možné se stát různými cestami: matka – vdova, svobodná matka, rozvedená matka.

Situace žen samoživitelek je natolik komplikovaná, že je dobré zvažovat, zda jde vždy o krok nezbytně nutný. Mnohé z žen se pro něj rozhodly dobrovolně, jsou to svobodné matky či iniciátorky rozvodů. Jejich situace je velmi obtížná ze dvou důvodů: ekonomického a psychického. Život s dítětem přináší situace, které jeden rodič zvládá jen s vypětím všech sil, proto by mělo okolí mít pro tuto ženu dostatek pochopení.

6.5 Úmrtí rodiče

I do života malých dětí občas zasáhne smrt a navždy s sebou odvede někoho blízkého. Nejčastěji dědečka nebo babičku, ale někdy i toho, kdo představuje bezpečí dětského světa, jednoho z rodičů.

Předškolní děti ještě nedokáží domyslet důsledky faktu, že dotyčného už nikdy neuvidí. V emocionálně vypjatých dnech po úmrtí a pohřbu na ně působí atmosféra v rodině, bývají mnohdy velmi smutné. Ještě nemají bariéru bolesti, která by jim bránila v tomto tématu racionálně uvažovat a formulovat myšlenky

do zvědavých otázek. Nejlépe je zvolit odpověď, která nelže, ale zároveň nezachází do podrobností.

Úmrtím jednoho z rodičů se život dítěte od základů změní. Zatímco dospělí se časem se smrtí partnera postupně vyrovnávají, u dětí může stesk po zemřelém rodiči s časem naopak vzrůstat. Definitivnost ztráty na ně doléhá se zpožděním, i když nedlouho po tragické události se zdá, že se s ní dítě vyrovnalo. Změny se objevují především v emocionální oblasti – zvýšená a někdy i snížená citlivost, odmítání, agresivita a někdy i návrat k časnějším vývojovým obdobím. Zhoršení problémů se může objevit i ve chvíli, kdy si ovdovělý rodič najde nového partnera. V tuto dobu je důležité dítě emocionálně posilovat a věnovat mu více individuální péče.

7. DISHARMONICKÁ RODINA

Rodina má svých několik funkcí a pokud některou z těchto funkcí neplní nebo ji nedokáže plnit, nazýváme tuto rodinu dysfunkční, disharmonickou.

Rodina poskytuje svým členům potřebné zázemí a uspokojuje jejich potřeby. Pokud je rodina v nějakém směru dysfunkční, některé důležité potřeby těchto lidí zůstanou neuspokojeny, rodina se pro ně stane spíše zátěží. A pokud jde o dítě, jehož osobnost se teprve rozvíjí, může být jeho další vývoj deformován různými negativními vlivy.

„...jde o rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování.“ (Sobotková, 2001, str.33)

Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor identity rodinné, nejasná komunikace, chybění hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence.

Dysfunkční rodinný systém může, ale i nemusí, produkovat individuální psychopatologii, která může zpětně působit na fungování rodiny jako celku.

V každé vývojové fázi rodiny jsou její členové ve vzájemných vztazích a mají určité sociální role, které se v průběhu času mění. Chování každého jejího člena je nutno chápat jako součást interakcí celé rodiny, chování dítěte i dospělého není nikdy nezávislé, je vždy ovlivněno chováním ostatních členů rodiny.

K plnění rodičovské role nemají všichni lidé stejné předpoklady. Existují určité vlastnosti zvyšující riziko špatného zacházení s dítětem a snížení pravděpodobnosti přijatelného chování k lidem obecně:

1. *Nedostatky v sociální orientaci*, omezená schopnost empatie, neporozumění potřebám jiného člověka, osamělost a problémy v mezilidských vztazích.
2. *Problematické sebehodnocení*, nízká sebeúcta, nespokojenost s rodičovskou rolí, apod.
3. *Rizikové chování*, nedostatečná sebekontrola a sebeovládání, impulzivita, potřeba projevit negativní city.
4. *Špatná zkušenost z vlastního dětství* – 70% lidí, s nimiž v dětství nezacházeli rodiče přiměřeným způsobem, mělo sklon chovat se podobně pak ke svým dětem.

Rodina tedy, díky svému velkému významu, umožňuje a podporuje plnohodnotný život a rozvoj všech svých členů, ale stejně tak se může stát zdrojem psychických zátěží a poruch.

7.1 Role mateřské školy

Všechny rodiny nejsou tzv. plně funkční a navíc přicházejí různé rodinné krize (rozchody, rozvody, úmrtí apod.), v nichž se dítě nechtěně ocitá. Mateřská škola už tím, že mu poskytuje několik hodin denně citově příznivé prostředí, dopřává mu tak odpočinek od zátěží z domova a poskytuje mu příležitost k ozdravení a k chvilkovému zapomenutí. Někdy je přímo žádoucí, aby vliv domácího prostředí byl pobytem dítěte v mateřské škole oslabován. To v případech, kdy je dítě doma zanedbáváno a tak se školka stává svým způsobem i *místem nápravné rodinné výchovy*. Je také místem přirozené dětské společnosti, jenž je pro vývoj předškolního dítěte nutná.

8. AFUNKČNÍ RODINA

Touto rodinou je označována rodina, která neplní téměř žádnou ze svých funkcí. Dochází k zanedbávání dítěte, citové i sociokulturní deprivaci, fyzickému či psychickému týrání, někdy i ke zneužívání dítěte.

V prokázaných a řešených případech většinou dochází k odebrání dítěte z rodiny a je nařízená náhradní výchovná péče. Pro většinu dětí je to pak jediné a vysvobozující řešení.

Zanedbávání se projevuje omezením interakce s dítětem. Rizikovými rodiči jsou lidé, kteří nemají k rodičovství dostatečnou motivaci a kompetence a na druhé straně jsou to děti nějak znevýhodněné a méně žádoucí, které svým rodičům „nevyhovují“

Nenápadné, ale skoro vždy chronické zanedbávání s sebou nese velké nebezpečí závažných důsledků pro růst a vývoj dítěte. Následky, které zanedbávání zanechává v psychice dítěte, jsou mnohem hůře rozpoznatelné než následky fyzické. Skupina zanedbávaných a psychicky týraných dětí je nejméně viditelnou a velmi těžko detekovatelnou skupinou dětí se syndromem CAN (Child Abuse and Neglect – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte). Zachycuje především všechny škodlivé formy v péči o dítě se všemi nepříznivými důsledky pro jeho život a vývoj jak v oblasti tělesné, tak psychické a emocionální a i sociální. Jde vždy o poškozování osobnosti dítěte a v nejzávažnějších případech pak i jeho zahubení. Rodiče jsou nevědomí k podstatným potřebám dítěte a nereagují na zřetelné signály svých dětí.

Základní charakteristikou CAN syndromu je *necitlivost a bezohlednost k dítěti, jeho podřízení nebo využití k uspokojení potřeb dospělého.*

Podle charakteru strádání rozlišujeme *tři* základní varianty:

1. *Zanedbávání dítěte, citová a sociokulturní deprivace*
2. *Týrání fyzické či psychické*
3. *Sexuální zneužívání*

Týrání a zneužívání dítěte lze definovat jako každý projev chování rodičů, či jiných osob, které dítě duševně nebo tělesně poškozuje. Dítě tím pak fyzicky či psychicky trpí. Velmi často jim ubližují právě jejich rodiče, kteří by pro ně naopak měli být jistotou a bezpečím. Jakákoli forma týrání představuje pro dítě závažnou zátěžovou situaci, která zahrnuje jak deprivacní zkušenost, tak silný stres. Týrání mnohdy ohrožuje samu existenci dítěte.

Významným důsledkem týrání je postupná fixace *negativního sebehodnocení* a z něho vyplývajícího *nedostatku sebevědomí a sebedůvěry* týraného dítěte. Vzhledem ke zkušenosti s týráním se u dětí objevují *destruktivní a agresivní tendence*, které mohou být obtížně zvladatelné. Sklon k agresivnímu reagování se může přenést do budoucnosti a stane se součástí rodičovské role. Týrané děti se s větší pravděpodobností stávají týrajícími rodiči.

„Riziko týrání dítěte je zvýšené v rodinách, kde jsou vztahy mezi jejími členy narušené.“ (Vágnerová, 2004, str.594)

9. VÝCHOVA MIMO RODINU

„ O náhradní výchově dětí hovoříme všude tam, kde je dítě soudním rozhodnutím svěřeno do výchovy někomu jinému než rodičům nebo je nařízena ústavní výchova.“ (Plecity, Salač, 2001, str. 82)

Formy náhradní výchovy: osvojení, pěstounská péče, svěření do výchovy jiné osobě, poručenství, ústavní výchova.

Je mnoho příčin, proč některé děti nemohou z nějakého důvodu vyrůstat ve své vlastní rodině. Vlastní rodiče zahynou, pro nějakou vážnou chorobu nebo jiné postižení se nemohou o dítě starat, někdy se také bohužel starat nechtějí a někteří rodiče výchovu ani nezvládají, proto je dítě z jejich péče odebráno.

Proto je zpočátku nutné, zaměřit se v první řadě na podporu biologické rodiny dítěte (nejen rodičů, ale i ostatních příbuzných) tak, aby se o dítě mohla starat sama, případně i s intenzivní podporou sociálních služeb. V případě, že se tato náprava nepodaří, co nejrychleji najít a zajistit dítěti náhradní rodinné prostředí. Podle našich i mezinárodních zákonů má umístění v rodině přednost před ústavní péčí, proto by se mělo rozšířit užívání všech typů náhradní rodinné péče.

Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají, a vůbec mu nezáleží, zdali jsou to jeho vlastní rodiče. Určitý počet těchto „opuštěných“ dětí vyrůstá v náhradních rodinách, ať už v bezdětných, kde je důvodem neplodnost jednoho nebo obou rodičů, nebo v rodinách s dětmi

vlastními či již adoptovanými. Pro dítě jsou to „jeho“ lidé a je rozhodující, že ho mají rádi.

Ale je také mnoho dětí, které vyrůstají v ústavech a běžný život v rodině nepoznají, možná až jako dospělí, kdy si založí svou vlastní rodinu. Avšak i zde jsou v nevýhodě, neměly v dětství možnost poznat vzorce chování a role členů běžné rodiny. Často mívají pak problémy v dalších vztazích a mají být i dobrým vzorem pro své děti.

Základní duševní potřebou každého jedince je „otevřená budoucnost“, avšak děti v dětských domovech žijí daleko více přítomností. Napětí z očekávání něčeho nového, zajímavého, ale i špatného je tu sníženo na minimum.

Pro rodiče je charakteristické, že nemůže dobře oddělit svůj osobní čas od času dítěte. Vychovatelé v ústavech, i přes jejich veškerou snahu, tráví se svěřenými dětmi určitý vymezený „pracovní čas“, ale svůj domov mají někde jinde, kde jsou také citově zakotveni. Dětský domov je jim pracovním místem a děti v něm jsou jim předmětem pracovní profesionální činnosti. V rodině je tomu však jinak, je pro ni příznačné, že se v ní chováme otevřeněji, přirozeněji a upřímněji než kdekoli jinde. Svou vychovatelskou roli zde „nehrajeme“, ale prostě žijeme.

Děti vychovávané v ústavech většinou vykazují zpoždění v intelektovém vývoji, nedostatky v citových vztazích, v sociální adaptaci, popřípadě i v charakteru.

O tyto děti nemají zájem jejich vlastní rodiče a o některé není zájem ani k adopci nebo nejsou k adopci vhodné ani volné. Pak tedy zůstávají v ústavech až do své dospělosti a poté se snaží začít svůj vlastní a snad trochu šťastnější život, i když tento start mívají velmi ztížený.

10. HOSPITALISMUS

„Hospitalismus – vývojová porucha v důsledku nedostatečného množství podnětů. Může nastat při dlouhodobém pobytu dítěte v nemocnici, ale i v málo stimulujících kolektivních zařízeních. Pokud je podobná zátěžová situace dlouhodobá a v raném věku dítěte, mohou být následky již nezvratné.“
(Gillernová a kol.,2000, str.21)

Hospitalizace, umístění dítěte v nemocnici z různých zdravotních příčin, může způsobit, že se děti stávají více úzkostné. Mají strach nejen z neznámého prostředí, lidí, výkonů, ale také proto, že ztrácejí vlastní, dobře známé rodinné prostředí. Proto je výhodou, když v nemocnici může být společně na pokoji s dítětem i maminka, tím lze předejít i všem neočekávaným emočním projevům, které mohou zhoršovat rychlé uzdravení dítěte.

V posledních letech se v našich nemocnicích začalo měnit prostředí i přístup k dětem a jejich rodičům, kteří se stávají většinou ceněným doprovodem.

Děti potřebují rodiče i v nemocnici. A to nejen proto, že jim pomohou překonat strach z bolesti a odloučení od blízkých, ale jsou jim také velkým zdrojem tolik důležitých podnětů. Blízká osoba, většinou maminka, si s dítětem povídá, čte mu, hraje si s ním, poskytuje dítěti dostatek tělesných kontaktů (pohladí, obejmě) a tím dítě udržuje v určité činnosti a pozornosti. Tak mu pomůže překonat celý pobyt v nemocnici bez zbytečných psychických následků a i strachu do budoucnosti.

11. DEPRIVACE

„*Deprivace* – nedostatečné uspokojení nějaké důležité potřeby. Psychickou deprivací se rozumí nedostatek sociálních a smyslových podnětů uspokojujících potřebu jistoty, bezpečí, lásky a potřeby nebýt sám.“ (Gillernová a kol.,2000, s.13)

Čeští psychologové J. Langmeier a Z. Matějček ukázali, jaké negativní dopady má psychická deprivace (zvláště pak citová deprivace) dětí na celý jejich další vývoj.

Kritickým obdobím pro deprivaci je věk přibližně od šesti do patnácti měsíců.

Citová deprivace – strádání v oblasti citových potřeb dítěte.

= neuspokojení potřeby citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu.

Matějček uvádí, že u dětí, které dlouho žily v citově chudém prostředí, často pozorujeme, že mají vážné obtíže v citových vztazích na všech dalších vývojových stupních.

Většinou matka představuje v rodině pro dítě zdroj jistoty a bezpečí a tuto potřebu uspokojuje tím, že svoje dítě citově akceptuje a tím mu poskytuje zkušenost spolehlivého citového vztahu a získání základní důvěry ve svět a v sebe. Tato primární zkušenost jistého citového vztahu je základem pro další rozvoj dětské osobnosti tím, že posiluje:

- schopnost uchovat si pocit vnitřní jistoty a vyrovnanosti
- schopnost udržovat pozitivní vztah ke světu i k sobě samému
- schopnost navazovat a udržovat trvalejší a spolehlivé vztahy s lidmi

Jiným způsobem tuto zkušenost nelze získat, nemůže ji nahradit zkušenost z jiné oblasti. Pokud není dítě svými rodiči akceptováno a bezvýhradně přijímáno, tak citově strádá. Deprivační zkušenost nepříznivě ovlivňuje další vývoj osobnosti dítěte a projevuje se změnami v jeho prožívání i chování.

„...významná negativní zkušenost, jakou je psychická deprivace, působí na různé děti odlišně, podle toho, jak jsou geneticky disponovány, jakou mají primární zkušenost a možnost získat nějaký náhradní zdroj citové podpory.“ (Vágnerová, 2004, str.598)

Citové strádání stimuluje různé obranné mechanismy:

- změna objektu (snaha upoutat pozornost libovolného člověka)

- substituce (zaměření na jídlo, hromadění věcí, tělesná potřeba,..)
- rezignace (dítě ztrácí zájem o bližší vztah)

Zanedbávání se projevuje omezením interakce s dítětem. Těmto dětem chybí zkušenost s matkou jako průvodcem a interpretem okolního světa a chybí mu citově pozitivní zpětná vazba, která dává jakémukoli výkonu smysl. Lhostejná a chladná matka na dětské projevy potřebným způsobem nereaguje.

Citově deprivované děti mají změněné citové prožívání a vztahy k okolnímu světu. Bývají emočně ploché, nedůvěřivé, někdy i agresivní. Mívají nízkou frustrační toleranci, jsou dráždivější, výbušnější a mají tendenci reagovat zlostně. Citové strádání zvyšuje psychické napětí a snižuje celkovou pohodu a vyrovnanost. Tyto děti se obtížně orientují ve vlastních pocitech. Chybí jim zkušenost zpětné vazby s matkou a nezažily ani empatickou reakci respektující jejich pocity a potřeby, a tuto zkušenost postrádají ve všech vztazích.

12. SUBDEPRIVACE

V druhé polovině 20.století postupně ubylo případů klasické psychické deprivace, ale objevil se nový problém označený Z.Matějčkem termínem ***psychická subdeprivace***. Rozumí jím případy zhoršeného vývoje dítěte, které sice vyrůstá v rodině, avšak má tam ztížené podmínky, zvláště emoční.

Subdeprivace je mírnější variantou deprivace zkušení, která je v našich podmínkách mnohem častější, ale je obtížněji identifikovatelná. Částečně

dysfunkční rodiny nebývají navenek nápadné. Děti mívají dobré materiální zabezpečení, zajištěné vzdělání, ale mohou trádat v citové oblasti.

V chování těchto rodičů jsou zřejmé určité postoje:

Snížená akceptace dítěte – rodiče mluví o dítěti příliš kriticky, negativně je hodnotí, nevidí na něm nic dobrého,..
-minimální citová angažovanost rodičů

Snížená empatie k dítěti - rodiče nejsou schopni rozumět potřebám a pocitům svého dítěte, je to nápadné i zcela cizím lidem.

Snížená frekvence interakcí mezi rodičem a dítětem. Rodiče se dítěti moc nevěnují, málo s ním komunikují, netráví s ním volný čas, dítě je často samo doma, nikdo si ho nevíšimá.

Důsledky subdeprivace jsou obdobné jako v případě deprivace, ale nejsou tak nápadné a rušivé. Míra následků subdeprivační zkušenosti má individuálně typický obraz a příznaky se stávají nápadnými až ve svém souhrnu, jde o kumulaci účinku drobných odchylek, jejichž souhrn označuje Z.Matějček jako *skór malaadaptace* (=souhrn nepříznivých charakteristik dítěte, které mohou negativně ovlivňovat rozvoj jeho osobnosti a jeho sociální adaptaci).Může jít o znevýhodnění různého druhu:

1.*Biologické faktory* – disponované děti bývají méně odolné vůči všem

biologickým zátěžím, bývají častěji nemocné, mívají více úrazů a větší sklon k obezitě.

2.Psychosociální faktory- nepříznivý vliv citového strádání se projeví hlavně v oblasti sociálních vztahů. Tyto děti nepůsobí dobře na ostatní lidi, vyvolávají nepříznivý dojem, což se pak i odráží v jejich celkovém hodnocení, hlavně v oblasti „charakterových vlastností“ a nejsou pozitivně akceptovány, nemívají dobré postavení v dětské skupině.

Dalším typickým rysem těchto dětí je horší školní prospěch, což nevyplývá ze snížené inteligence, ale z neschopnosti ji účelně využívat. Přesto je spolužáci za méně inteligentní považují.

V jejich reakcích je nápadná větší dráždivost, výbušnost a tendence zlostně reagovat. Trvalejší citová nejistota se projevuje deformací psychického vývoje a tyto nápadnosti se zafixují jako trvalé osobnostní rysy a i v dospělosti mají tyto lidé problémy v mezilidských vztazích a nejsou spokojeni se svým životem. Mají problémy i v sociální adaptaci. Podle Langmeiera a Matějčka je do jisté míry riziková i skupina tzv.*zdánlivě dobře přizpůsobených*. Jsou to děti bez problémů pouze ve stereotypní situaci nebo ve stabilním prostředí, ale na větší změnu reagují nepříznivě a někdy i selhávají.

Pozdní důsledky citového strádání, které se projevují pak v dospělosti, zapříčiňují problémy u lidí ve všech důležitých oblastech:

- profesní uplatnění
- partnerská a rodičovská role
- obecná sociální adaptace

V dospělosti se mnohé odchylky mohou zdát nápadnější, mohou mít závažnější důsledky. Zkušenost citové deprivace je zátěží pro všechny budoucí mezilidské vztahy (sociální adaptace, schopnost žít v manželství,..).

13. OSOBNÍ VZTAHY UVNITŘ RODINY

Jedním z podstatných znaků rodinné výchovy je trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči. V citových vztazích se uspokojuje jedna z našich nejvýznamnějších duševních potřeb, potřeba životní jistoty.

13.1 Vzájemný vztah mezi rodiči

Páteří každé úplné rodiny je vztah mezi rodiči, který vytváří rodinnou atmosféru a podstatně určuje i ostatní vztahy, např. vztahy rodičů k dětem. Vzájemné soužití rodičů může zanechat na dítěti osudové stopy.

Rodina pro rodiče a děti představuje domov, bezpečné místo a východisko všech životních aktivit. Domov je místem, kde jsme plně akceptováni a toto přijetí a lásku si nemusíme zasloužit. Soužití členů rodiny je mnohostranně podmíněno a ovlivňováno, neustále se vyvíjí a podléhá změnám. Chování každého člena rodiny je podstatně určováno jednáním ostatních členů a nejcitlivějším článkem těchto vztahů v rodině jsou právě děti.

Schopnost každého z nás žít s druhými je dána především ranou dětskou zkušeností. Řídíme se tím, co jsme viděli u svých rodičů a co jsme sami na sobě zakoušeli. Pro úroveň vzájemného soužití jsou nejdůležitější osobnosti rodičů, jež vytvářejí vztah. Lidé vyrovnaní a zralí jsou mnohem odolnější k působení negativních vnějších vlivů než jedinci labilní, nestálí a nezralí. Na rodičovský vztah mají také vliv i nejbližší příbuzní – prarodiče a sourozenci, ale i přátelé a sousedé.

Na trvalost manželského soužití má vliv mnoho faktorů, zejména charakteristiky osobnosti rodičů. Jejich vlastnosti, názory, intelektová úroveň, dominance ve vztahu a temperament. Pro pevnější vztah je výhodné, když se některé vlastnosti rodičů shodují (názory, stupeň vzdělání) a některé jsou naopak vzájemně různé (dominance ve vztahu, temperament). Je důležité, aby si manželé vycházeli vnitřně vstřícně a tím si budou navzájem splňovat svá emoční očekávání. Ve velmi dobrých rodinách pociťují oba partneři k sobě úctu a respekt, tolerují se a každý z nich si váží osobních vlastností druhého. Dobré manželství je předpokladem spokojeného života i dobrého rodičovství. Chybí-li rodiči kvalitní partnerský vztah, hrozí, že se k dítěti bude chovat nepřiměřeně a zaujme k němu nesprávný emoční postoj.

13.2 Vztah matky k dítěti

V prvním období po narození se stává komunikace mezi matkou a dítětem synchronní (vyvážená, doplňující se a na sebe navazující) či asynchronní. Oba

jsou pro ni jakoby „přeprogramování“ a záleží na mnoha faktorech (zdraví matky a dítěte, porodní a poporodní situace, zralost matky,..), zda se jejich komunikace stane synchronní či asynchronní – s mnohými vzájemnými nedorozuměními, disharmoniemi, kdy matka nezachytí signály dítěte, její chování se prudce mění a je pro dítě nečitelné, nebo dítě nereaguje na její stimulaci tak, jak by očekávala. „Synchronicitida ve vzájemných interakcích matka-dítě spočívá v tom, že vyšle-li jeden ze dvojice signál, druhý mu věnuje pozornost a reaguje na signál pozitivně. Tím se postupně stabilizují funkční signály, repertoár se rozšiřuje a posiluje se pocit jistoty obou, jejich sebedůvěra a formuje se celkově pozitivní atmosféra pro vzájemnou komunikaci.“ (Psychologie dnes, 4/2004, str.36)

Nyní se i výzkum více zaměřuje nikoliv na samotnou přítomnost matky, ale na kvalitu její přítomnosti během její komunikace s dítětem. Je přesto potřeba zdůraznit, že stálá a trvalá přítomnost matky v každodennosti dítěte alespoň do 3 let jeho věku je jedna ze základních podmínek jeho normálního a zdravého vývoje.

V rodinách se setkáváme nejen s matkami úzkostnými, citově chladnými a histrionskými, ale i s perfekcionistickými, tvrdými, hrubými, autoritativními a slabošskými otci. Spokojenost a sebehodnocení samotného rodiče se pak pochopitelně odráží i ve vztahu k dítěti, jemuž někdy může být i ukládána úloha plnit roli *ideálního rodičovského Já*.

V rodině se naplňují potřeby dětí i rodičů. Z psychologického hlediska je proto rodina místem vzájemného uspokojování. Centrální roli ve vývoji dítěte v rodině hraje matka. Ta se stává součástí psychiky a prožívání dítěte tím, že působí jako hlavní prostředek uspokojování životních potřeb. Rovněž dítěti poskytuje ochranu. V případě, že dítě tuto ochranu nemá, je vystaveno negativním vlivům vnějšího světa, které zanechávají trvalé stopy na jeho duševní odolnosti. Vztah dítěte a matky je vztahem vzájemné závislosti. Postupná separace ze závislosti na matce a rodině trvá po celé dětství a vrcholí v období dospívání. Je potřeba, aby matka i rodina byla na tento krok připravena a nedocházelo k velkému konfliktu, který může ústít do trvalejšího psychického stresu jak pro dítě, tak pro rodiče.

13.3 Problémy dnešního dětství

Důležitou roli ve vývoji osobnosti dítěte hraje rodičovský postoj k dítěti, hlavně postoj matky k dítěti. Objevuje se jich celá řada:

-*Nadměrná ochrana* dítěte matkou – ochraňující matka projevuje o dítě nepřiměřenou až přehnanou péči, omezuje jeho samostatnost i rozhodování, udržuje ho v závislosti na sobě. Ochraňující matky jsou buď shovívavé nebo dominantní. V obou případech je nadměrná ochrana překážkou v rozvoji sociální i charakterové zralosti dítěte a mívá rozmanité příčiny: frustrace spojené s narozením dítěte, nemoci dítěte, matčiny rozpory s manželem nebo opačná reakce na původní matčino zavržení dítěte.

– „*Dvojitá vazba*“ (double bind) – matka projevuje k dítěti kladný vztah, zároveň však i vztah negativní, nepřátelský. Zpravidla projevuje lásku slovně, ale v nonverbálním projevu (zabarvení hlasu, mimice, gestech,..) projevuje postoj opačný.

„Takový vztah vzniká z matčiných zátěžových životních zkušeností a nevyřešených problémů. Vytváří pro dítě hluboce konfliktní situaci, kterou nedokáže řešit; psychický stav dítěte a jeho další vývoj tím bývá vážně ohrožen.“
(Čáp, 1993, str.278)

Nejdůležitější aspekt v postoji rodičů k dítěti je vyjádřen protiklady: láska, přijímání dítěte, kladný postoj k němu a naproti tomu zavržení dítěte, negativní postoj k němu, lhostejnost, chlad, až nenávisť. Vyskytují se v různých formách, stupních a jejich kombinacích.

Kladný postoj rodičů umožňuje dítěti, aby pak samo mělo kladný vztah nejen k nim, ale i k ostatním lidem a pomáhá mu to ve formování svědomí a charakteru. Naopak negativní postoj rodičů ztěžuje socializaci a formování správného charakteru, může dojít i k duševním poruchám či asociálnímu chování.

Rodinná výchova sice působí nejsilněji v raném dětství, ale to neznamená, že již nezáleží na výchově v pozdějších letech a že není možné pak nic změnit, napravit, nebo i pokazit.

Působení v rodině je obousměrné, také dítě ovlivňuje své rodiče. Pobízí je k určitému způsobu chování a výchovy.

Mnozí rodiče si kromě plánování vhodné doby narození svého dítěte také plánují i jeho další povinnosti a výkony, které mají razit cestu jeho životní úspěšnosti včetně kariéry. Odchylky dítěte od předpokládané dráhy mnoho rodičů těžko snáší, přičemž se vyhýbají opravdovému sblížení s dítětem, což brání k hlubšímu porozumění jeho problémům a seberealizačním touhám. Dochází tím k tzv. *citové distanci*. Rodiče dnes také kladou větší důraz na samostatnost dětí než na jejich poslušnost, a to už od útlého dětství. S plánovací tendencí rodičů souvisí často i snaha urychlovat vývoj dítěte tak, aby co nejdříve bylo jako dospělé, vše zvládalo a myslelo jako oni.

Z. Helus také vyslovuje znepokojení nad dětstvím dnes a uvádí několik těchto problémů, které ovlivňují život dnešních dětí:

-medializované dětství

-konzumní dětství

-dětství v bezdětném světě, dětství jedináčkovské

-proplánované, opečované a urychlované dětství

-zanedbané dětství

-scholarizované dětství

-emocionálně přetížené dětství

- agresivní versus viktimizované dětství (angl. victim=oběť)

V.Mertin zase zdůrazňuje podceňování drobností a možnost vysvětlení některých nepříznivých vlastností, jednání a chování. „...systematicky podceňujeme drobné události, okolnosti, signály nepatřičného jednání v dětství a ony se hromadí, až posléze přerostou v obtížně řešitelný problém.“ (Děti a my, 2/2002, str.18)

Neměli bychom spoléhat, že se to samo srovná, že život je naučí, že z toho vyroste.

13.4 Citová výchova v rodině

Podstatným a rozhodujícím činitelem ve výchově je citová angažovanost na osudu dítěte. Znamená to především vzájemné předávání citových podnětů a vzájemné citové zaujetí. Tohle je právě to, co dělá rodinu rodinou – jenom tak se může dítě naučit to nejdůležitější. Jedním z podstatných znaků rodinné výchovy je právě trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči. Z této součinnosti mají výchovný prospěch obě strany, neboť obě strany dávají a přijímají. Má to jednu samozřejmou podmínku, že své děti máme rádi a že jim rozumíme. Dítě nejvíce potřebuje jistotu ve vztazích ke svým lidem a ihned po narození navazuje první sociální kontakt, zpravidla s matkou, která uspokojuje jeho potřeby, a to i potřebu citového vztahu.

Dítě citově vychováváme každým dnem, i když si to třeba ani neuvědomujeme. K citovosti a citlivosti vychováváme dítě nejvíce tehdy, když se sami tak chováme, a to bezprostředně a upřímně. Dítě je vůči atmosféře domova

nesmírně vnímavé a samo je pravým zrcadlem své rodiny. Tam potřebuje prožívat bezvýhradné přijetí, které je předpokladem vybudování základní důvěry k okolnímu světu. Je to potřeba vztahu založeného na nepodmíněné lásce, kdy nás má někdo rád takové, jací jsme, a proto, že jsme.

Ovzduší, které vládne doma, a atmosféra v rodině určují, jakou představu si dítě vytvoří o životě a vzájemných mezilidských vztazích. Pokud dítě vyrůstá v citově bohatém prostředí, bude schopné samo dávat city později najevo. I svou hodnotu odvíjí od toho, jakou hodnotu mu přisuzují ostatní, hlavně rodiče.

Dítě potřebuje rodinu, která má pevnou strukturu, kde najde klid, pocit bezpečí a potěšení ze společně stráveného času. Tím je pro dítě především společná hra a společná „práce“ s dospělými. Je to pro dítě nemírně důležitá činnost a my bychom neměli na to zapomínat. Ve hře dítě zažívá i příjemné citové ladění a co může být lepšího, než když se toto ladění spojuje s osobou mámy, táty a těch ostatních v rodině. Stejně jako hra, tak je pro dítě důležitá i vzájemná komunikace a každodenní si „povídání“. Dítě se potřebuje svěřit se svými pocity a starostmi, žádá od nás dospělých pomoc a radu. Pokud mu není nasloucháno, nemůže cítit jistotu a zázemí domova. Uzavírá se pak se svými „starostmi“ do sebe a cítí se osamělé.

13.5 Sourozenecké konstelace

Každé dítě by si přálo mít lásku a pozornost rodičů jen pro sebe a někdy se chová tak, jako kdyby to, že nemůže získat všechno, znamenalo nemít vůbec nic.

Rivalita mezi sourozenci je přirozená, ale rodiče by měli své děti učit vzájemné toleranci a tento vztah nepodceňovat. Některé postoje rodičů a výchovné postupy mohou rivalitu mezi sourozenci posilovat, jiné ji naopak zmírňují. V rodině bývá obtížné zachovat plnou „spravedlnost“ ve vztahu ke všem dětem. Každé dítě ve svém věku potřebuje odlišnou péči a většinou starší dítě z toho může mít pocit, že je opomíjeno a nemilováno. Na tuto situaci reaguje různě, ale hlavní snahou dítěte je – jakkoliv na sebe upoutat pozornost, i za cenu, že bude zlobit a bude napomínáno.

Žárlivost mezi sourozenci existuje, ať je věkový rozdíl jakýkoli. Setkání dítěte se žárlivostí je velká životní zkušenost, zkouška, kterou musí projít. Rodiče nemůžou žárlivosti zabránit, mohou však dětem pomoci v jejím zvládnutí. V rodině by měl mít každý své přesně určené místo a rodiče by neměli od prvorozeného dítěte vyžadovat odpovědnost a žádat od něho, aby bylo rozumnější. Mladším dětem je pak někdy starší sourozenec dáván za vzor, což může mít také za následek další sourozenecké neshody a rivalitu.

Také nelze opomenout *pořadí mezi sourozenci*. Většinou výchova prvorozených dětí bývá přísnější než u dalších dětí v rodině a na každé z nich jsou kladeny odlišné požadavky i odlišná kontrola jejich plnění.

„Postoje rodičů k dětem a rodinná výchova se mohou značně měnit v průběhu času.“ (Čáp, 1993, str.281)

Odlišný postoj rodičů a odlišná výchova více dětí v rodině může způsobit, že v těžké rodině se mohou zformovat sourozenci s odlišnými rysy osobnosti. Důležité je, kterému dítěti se dává *role odpovědného člověka*.

Je dobré dodržovat určitá pravidla: nesrovnávat děti mezi sebou, stanovit jasná pravidla a podporovat spolupráci mezi dětmi. Každé dítě je individualitou čili jedinečnou lidskou bytostí a může v nás provokovat trochu jiné postoje a trochu jiné jednání. A naopak na náš stejný postup každý reaguje poněkud jiným způsobem a svým chováním bude jinak zapadat do vzorce postojů. Představ a očekávání matky a otce.

Vztahy rodiče k dítěti nejsou nikdy definitivní, výchovný proces má svou osobitou dynamiku. Jak dítě roste, je rodič nucen užívat nových a nových výchovných prostředků a celý proces probíhá ve spojitosti s životním vývojovým procesem všech účastníků.

Každé dítě je jedinečné. Děti nemají stejnou povahu, nezajímají se o stejné věci a jejich vývoj neprobíhá rovnoměrně. U každého dítěte je nutné respektovat a podpořit jeho vlastní rytmus, vývoj a potřeby.

Otec i matka mají každý zcela specifickou úlohu, která je nezastupitelná, jejich role se navzájem doplňují a rodiče se s narozením dítěte zavazují je plnit.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíl praktické části

Cílem praktické části bylo pomocí kazuistik, pozorování, anamnéz, analýzy produktů lidské činnosti (kresby) a rozhovorů popsat a doložit nejrůznější typy rodinné výchovy a jejich vliv na vývoj osobnosti předškolního dítěte.

DÍLČÍ CÍLE:

Sledovala jsem, jaký význam má vůbec vlastní rodina pro samotné dítě, jak důležitou roli mají i její jednotliví členové, jak ovlivňují dítě, co dítě cítí, co potřebuje, co by si přálo, co mu chybí a co postrádá.

Hledala jsem odpovědi na různé otázky spojené s rodinnou atmosférou a samotným chováním a projevy dětí v mateřské škole, tedy mimo rodinu. Také jsem chtěla porovnat výchovu a její důsledky na dítě v úplných a neúplných rodinách, a tak potvrdit některé moje **předpoklady**:

- a) *Předpokládám, že pro optimální vývoj dítěte je důležité bezpodmínečné přijetí dítěte ze strany rodičů, ale zároveň i to, aby mu ukázali hranice norem.*
- b) *Předpokládám, že výchovný styl v rodině má vliv na prosociální chování dítěte a na jeho vztahy s vrstevníky.*
- c) *Předpokládám, že rodinná atmosféra se přesně odrazí v chování a projevech dítěte v mateřské škole – tedy mimo rodinu.*
- d) *Předpokládám, že významným prvkem rodiny jsou i prarodiče, kteří obohacují sociální a citový život dítěte.*
- e) *Předpokládám, že děti z neúplných rodin trpí citovou deprivací a chybí jim model druhého (chybějícího) rodiče.*
- f) *Předpokládám, že způsob výchovy ovlivňuje osobní zkušenosti a vlastnosti rodičů, jejich vzájemný vztah a osobní problémy.*

2. Charakteristika zkoumaných vzorků

Svůj výzkum jsem prováděla na třech mateřských školách u dětí ve věku od tří do šesti let.

Jednalo se o mateřskou školu v Českých Budějovicích, o Církevní mateřskou školu v Táboře a o velkou sídlištní mateřskou školu také v Táboře.

Důvodem, proč jsem se rozhodla navštěvovat více mateřských škol byla skutečnost, že jsem chtěla porovnat nejen různé typy rodinné výchovy, ale i vlivy mezoprostředí na život rodiny i samotného dítěte.

V každé této škole jsem si s pomocí tamějších učitelek vybrala vzorek dětí, které se pak staly předmětem mého zkoumání a poté i kazuistického zpracování. Výběr jsem směřovala tak, aby ve výzkumném vzorku byly zastoupeny děti z různého rodinného prostředí a různého věku.

Pozorovala jsem 15 dětí a u některých jsem jejich charakteristiku doložila kazuistikou, záznamem rozhovoru a kresbou. Pro porovnání jsem v příloze č.13 - 18 připojila i kresbu dětí stejného věku, ale vyrůstajících ve funkčních a citově přijatelných rodinách.

Svá pozorování jsem neomezila pouze na již uvedený počet dětí ve zmíněných mateřských školách, ale i na sledování rodičů i dětí ve svém okolí a na veřejnosti. Některé reakce a způsoby chování byly až překvapivé a z mého pohledu pedagoga nepochopitelné.

3. Charakteristika používaných metod v praktické části

„Metody představují cesty, způsoby, jimiž zjišťujeme fakta, jevy a jejich souvislosti. Pomocí metod lze hlouběji proniknout do duševního života lidí, umožní jejich poznávání.“ (Švingalová, 1996, str.59)

3.1 POZOROVÁNÍ

Pozorování patří mezi nejpřirozenější, nejdostupnější a nejčastěji používané metody. S pomocí pozorování se dovídáme o přirozeném průběhu psychického jevu bez umělého zásahu do jeho vzniku, průběhu a výsledku. Jedince pozorujeme při přímé práci nebo i mimo tuto přímou práci. Pozornost věnujeme projevům:

Neverbálním – mimika, celkový vzhled, aktivita, upravenost, motorika

Verbálním – obsah a forma řeči, vady ve výslovnosti

Sociálním - navazování kontaktu, dominance nebo submisivita v chování, vztah k ostatním

Citovým - emoční stabilita či labilita, kolísání nálad atd.

Pozorování můžeme rozdělit podle mnoha dalších hledisek na : *krátkodobé, dlouhodobé, náhodné, systematické, individuální, skupinové, přímé, nepřímé.*

3.2 ROZHOVOR

Velice často je pozorování kombinováno s *rozhovorem*, na jehož základě zjišťujeme názory, postoje, přání konflikty a problémy osobnosti. Při rozhovoru je

důležité respektovat věk a mentální úroveň tázaného. U mladších dětí je vhodné vycházet ze hry, u dětí starších je možné k rozhovoru přejít rovnou.

Podle počtu účastníků hovoříme o *individuálním* nebo *skupinovém* rozhovoru, s ohledem na formu pak o rozhovoru *volném* či *řízeném*.

Rozhovor řízený – jinak také **interview**, se vyznačuje předem připravenými otázkami, zatímco **rozhovor volný** nám zajišťuje spontánní výpověď tázané osoby. Chceme –li při interview zamířit přímo k danému problému, použijeme **otázky přímé**, v opačném případě **nepřímé** - směřující k cíli oklikou.

3.3 ANAMNÉZA

Součástí kazuistik je *anamnéza*, protože současný duševní stav dítěte lze pochopit jen na základě jeho dosavadního vývoje a znalosti jeho rodinného prostředí. Měla by předcházet samotnému vyšetření dítěte.

V *anamnéze osobní* pátráme po okolnostech týkajících se perinatálního a postnatálního vývoje, zdravotního stavu a osobnosti jedince. Důležitá jsou i fakta o prodělaných nemocích, operacích, úrazech a o povaze, schopnostech a zájmech dítěte.

Anamnéza rodinná nám umožní vytvořit si obraz o vztazích v rodině, ptáme se na vzdělání rodičů, na počet sourozenců, na dědičné nemoci, aj.

Heteroanamnéza – údaje získané od jiné osoby, rodiče, učitele

Autoanamnéza – údaje získané přímo od vyšetřované osoby

3.4 ANALÝZA PRODUKTŮ LIDSKÉ ČINNOSTI

Je metodou vycházející z poznatku, že každý výsledek lidské činnosti je více či méně poznamenaný vývojovou úrovní, schopnostmi a vlastnostmi jeho tvůrce, a že jeho prostřednictvím lze zkoumat jeho psychiku. Jako materiál ke studiu se nejčastěji využívá: *kresba lidské postavy* (popř. rodiny) – vytvoření představy o mentální úrovni dítěte a o vztazích v rodině (i jejich jednotlivých členů).

Zkoumání kresby představuje „královskou cestu“ do dětské duše. Dostáváme se k jádru sdělení, které nám kresba podává o dítěti, jeho vztazích a jeho citovém a prožitkovém světě. Dítěti je kresba zpravidla spontánní, radostnou činností, je pro ně hrou. Necítí se nějak zkoumáno nebo vyšetřováno. Z kresby se tak dovídáme o vitalitě a emocionalitě dítěte, o jeho aktivitě a zájmech. „Dítě tu však i odhaluje obsahy, o nichž by se mu jinak nevypovídalo snadno, buď proto, že se mu ještě nedostává slov, anebo proto, že si svůj stav neuvědomuje,...užívá totiž obrazů a symbolů, které tlumí syrovost nebo naléhavost obsahů a prožitků.“ (Davido, 2001, str.14).

V neposlední řadě je využívána také *hra*, která má naprosto dominantní zakotvení v dětství, kde tvoří základní kámen i osu vývoje dítěte. Jak se dítě proměňuje, proměňuje se i jeho hra. Mottem volby hry jako diagnostického prostředku je teze, že „žádné chování není bez příčiny“. To znamená, že většina hrového chování má svůj motiv. Přání a konflikty se odrážejí v dětské hře, a to buď přímo nebo zprostředkovaně v symbolických činnostech.

3.5 KAZUISTIKA

„Pochází z latinského *casus* (případ). Vyvozování obecných poznatků pro potřeby teoretického bádání na základě studia konkrétních (avšak typických) případů z praxe.“ (Bulisová a kol.,2003, str.603)

„Popis konkrétního případu, jeho aktuálním stavu i historie. Dříve byla využívána v morální teologii jako sbírka modelových případů, později v lékařství, psychologii a právu.“ (Jandourek, 2001, str.121)

Druhy kazuistik: *právníká, medicínská, církevní, sociologická,*

psychologická

„Kazuistiky neboli případové studie (studium jednotlivého případu a jeho popis) slouží k lepšímu pochopení a ilustraci určitého případu. Kazuistika může být získána kombinací několika metod najednou (např. anamnézy, pozorování, rozhovoru, dotazníku). Vykresluje případy jak atypické, hraniční, unikátní, tak i zcela typické, s charakteristickými rysy. Aby plnila svůj účel, měla by být stručná, výstižná, může být však krátká i dlouhá.“ (Švingalová, 1996, str.84).

4. Rozbor použitých metod v praxi - obecně

Pozorování jsem prováděla náhodně při mých návštěvách v mateřských školách, neboť já v současné době ve školství nepracuji, nemám tak ani možnost vést a pozorovat téměř denně svou skupinu dětí. Sledovala jsem je při hře a všech ostatních činnostech během jejich pobytu ve školce (jejich nálady, reakce,

chování a vztahy k ostatním dětem i učitelkám). Též jsem zaznamenala i postřehy tamějších učitelek.

Rozhovor s dětmi jsem uskutečňovala většinou během hry, kdy jsem se sama do ní také zapojila, děti byly velmi vstřícné a bezprostřední, měly snahu mi sdělit vše, co je těší, ale i trápí, neměly pocit, že se jich záměrně vyptávám. Měla jsem též připraven soubor několika otázek, týkajících se hlavně jich samotných a jejich rodiny. Zároveň však probíhal rozhovor na mnoho dalších témat – podle výběru a potřeby dětí.

O anamnézách jsem si nejčastěji dělala představu po rozhovoru s učitelkami, neboť rodiče si velmi hlídají své soukromí a většinou nesouhlasí s nějakým „zkoumáním“ svého dítěte ani své rodiny. V mnoha případech mnoho údajů neznají ani samy učitelky, neboť rodiče nejsou povinni při nástupu dítěte do MŠ tyto údaje uvádět.

V případě **produktů lidské činnosti** jsem využila dětskou kresbu. Děti kreslily na téma : *moje rodina a „začarovaná rodina“*. Některé děti odmítly svou rodinu „začarovat“, tak jsem použila rozhovor na podobné téma – formou hry. Pro porovnání jsem též v příloze připojila kresby některých ostatních dětí, které jsem cíleně nezkoumala. (viz. příloha č.13 – 18, str. 108 – 113)

I z těchto kreseb je patrné, jak se dítě v rodině cítí, jak důležité místo v rodině má (z jeho vlastního hlediska), jak prožívá rozvod rodičů, zda jim otec chybí, či ho

odmítají (i nakreslit). Zajímavé je i použití barev při kreslení (jen hnědá nebo fialová- neúplná rodina, rodiče rozvedeni).

Děti z bezproblémových a úplných rodin se nebojí kreslit „začarovanou“ rodinu a používají i všechny barvy (vyhýbají se černé, fialové a hnědé).

5. Vlastní kazuistiky

5.1. Kazuistika č.1

Valerie – narozena 28.2.2003, žákyně mateřské školy

těhotenství : První, dítě chtěné, průběh normální

porod : porod v termínu, bez komplikací

novorozenecké období : Porodní váha 2,90 kg, porodní míra 48 cm,

kojeno do 6 měsíců

další neuropsychický vývoj : Chůze v 11 měsících, první slova kolem 1.roku,

návyk udržování čistoty získala velmi rychle, zrak i sluch v pořádku, je pravák

onemocnění : Od raného věku doposud nebývá téměř nemocná

jiné zvláštní údaje : Hůře v mateřské škole usíná, je pro ni těžké zůstat v klidu

osobnost dítěte : Výrazná motorická aktivita, včasný řečový vývoj

otec : Středoškolák, dívka o otci téměř nemluví, nestýkají se, matka žije s přítelem

matka : Narozena 1977, středoškolská učitelka, dceři se velmi věnuje a má k ní pozitivní citový vztah, z mateřské školy ji vyzvedává sama osobně

sourozenci dítěte : dívka je jedináček

vztahy v rodině : Rodina dříve neúplná, nyní žije s nimi matčin přítel, k němuž dítě ještě nemá navázán vřelý citový vztah, což je patrné z verbální výpovědi dítěte i z její kresby rodiny, kde ho nenakreslila („je ukrytý v domě“, viz příloha str.107), i když s nimi žije ve společné domácnosti. U dívky se projevuje ještě egocentrismus – tak typický pro tento věk, má znatelnou obavu o ztrátu matčiny lásky a matčin přítel znamená pro ni jisté ohrožení. Prarodiče nebydlí v místě, občas se navštěvují, péče o dítě zůstává jen na matce. Jinak rodinné vztahy fungují dobře.

vztahy v širší rodině a okolí : Je velmi fixovaná na svého kamaráda ve třídě – Martina, se kterým odmalička vyrůstá jako se sourozencem, jsou stejně staří. Matky jsou přítelkyně, rodiny se stýkají a často navštěvují . Pokud není Martin ve školce, je bez zájmu, pak se upíná na učitelku, vynucuje si její pozornost, chce jí mít jen pro sebe. Podvědomě touží po citové jistotě, řádu a stabilitě, doma je to matka, v MŠ pak Martin nebo učitelka. V Martinově úplné rodině pak také cítí určité zázemí i jistotu, chlapec a možná i jeho otec představují pro ni mužskou autoritu , dominanci, sílu a bezpečí.

Hra : Má vysokou potřebu být na někoho fixována – opět na Martina, pak se dokáže projevit i dominantně, má ráda vůdčí atraktivní role a společně s ním pak zorganizují i kolektivní hru dětí (3-4 letých). Bez něho si však nehraje necítí se dobře. Upřednostňuje hru námětovou a dramatizující, s kočárkem apod. si vůbec

nehraje. Při řešení konfliktů má problém ustoupit – charakteristické egocentrické a nevyzrálé chování v tomto věku.

sebeobsluha : Odpovídá věku, bez problémů, ale je roztěkaná, dělá více činností najednou, pak bývá poslední hotova.

chování : Výrazný dominantní typ, extrovert, společenská, upovídaná, oblíbená u dětí. Zpočátku se těžko přizpůsobovala pokynům dospělých.

jídlo : Pomalu a málo jí, i při jídle je upovídaná a aktivní

spánek : Má menší potřebu spánku, problémy s usínáním

zájmy : Má ráda zvířata (pes u babičky), společné hry s Martinem a výlety s jeho rodinou

řeč : Začala mluvit brzy, výslovnost bez problémů, souvislé vyjadřování na vynikající úrovni, patrný rozvinutý jazykový kód, je znát matčin pozitivní vliv i její vzdělání.

jiné údaje : Adaptace na MŠ proběhla bez velkých obtíží, ale zpočátku ji musela učitelka často chovat, potřebovala fyzický kontakt (jistotu) .Později pak nastoupil Martin, tak vše již bylo bez problémů.

motorika : Velmi pohybově obratná, koordinace bez problémů, jemná motorika i senzomotorická koordinace na výborné úrovni. Výsledky všech činností závisí na jejím momentálním citovém rozpoložení a náladě.

rozumová oblast: Je vysoce inteligentní, chápavá a i zde se projevuje matčino vzdělání i vliv na dítě, velmi se dceři věnuje, dítě vyrůstá v podnětném prostředí.

sociální vztahy : Má problém rozdělit se o hračku, ale i o vztah a přízeň Martina, ráda se cítí důležitá, ráda pomáhá učitelce a je také ráda pochválena.

výtvarný projev: Na úrovni odpovídající věku dítěte, ráda maluje barvami a má velmi oblíbené omalovánky, kde je pečlivá a vcelku se soustředí.

Závěr a doporučení pro další práci s dítětem : Pomáhat jí získávat jistotu a podporovat navazování vztahů i s ostatními dětmi a vrstevníky, nejen s Martinem. Vhodnou formou ji „zaměstnávat“ a využívat její výraznou motorickou aktivitu.

Příloha: č.1 Pozorovací schéma chování

č.5 Záznam rozhovoru s dítětem

č.9 , str.104 Kresba dítěte – moje rodina

Dívka je velmi fixovaná na matku, chce ji mít jen pro sebe, každým jiným se cítí být ohrožená, proto také nechce přijmout nového matčina přítele. Má ze všeho pocit nejistoty a žádného zázemí, a proto i ve školce je upnutá na svého kamaráda Martínka, on je tam jejím zázemím, když ve školce není, upíná se na učitelku. Její nejistota z domova a pocit ohrožení a ztráty jistoty se ve stejné míře projevuje i v mateřské škole.

5.2 Kazuistika č. 2

Martin – narozen 3.2.2003, žák mateřské školy

těhotenství : První, dítě chtěné, normální průběh

porod : Plod necelý týden přenášen, průběh porodu normální – bez komplikací

novorozenecké období : Porodní váha 3,70 kg, porodní míra 51 cm, kojeno 1 rok, od 8.měsíce dokrmováno

další neuropsychický vývoj : chůze v 11 měsících, první slova krátce po 1.roku, návyk udržování čistoty získal brzy a bez potíží

onemocnění : Od raného věku byl minimálně nemocný

jiné zvláštní údaje : Poruchou spánku ani nechutenstvím netrpí

osobnost dítěte : Extrovertní sangvinik, velmi výrazný a dominantní typ, těžko se podřizuje i přirozené autoritě (učitelka), má výrazně pozitivní emoční ladění, je stále v dobré náladě, vyrovnaný, rozvinutý jazykový kód

otec : Narozen 1977, středoškolské vzdělání, k chlapci má pozitivní citový vztah, často si s ním hraje – patrné z rozhovoru s dítětem

matka : Narozena 1979, středoškolské vzdělání (fakturantka), chlapci se velmi věnuje, mají vzájemný pozitivní citový vztah

sourozenci dítěte : Prozatím je chlapec jedináček

vztahy v rodině : Rodina úplná, udržují kontakt s prarodiči – často o nich chlapec hovoří, vztah mezi samotnými rodiči dítěte je velmi pěkný a bezproblémový, což se projevuje na samotném chování chlapce –je vyrovnaný, citově stabilní, kamarádský, společenský, rodina mu dává dostatečný pocit jistoty a zázemí. V rodině dobře funguje komunikace mezi všemi jejími členy a celkově tam převládá příjemná atmosféra, citové vazby se upevňují především společnými

činnostmi (výlety, plavání,..) Oba rodiče mají na chlapce stejný vliv, nikoho neupřednostňuje

okolnosti širší rodině : Vztahy v širší rodině jsou velmi dobré, navštěvují se

hra : Upřednostňuje dramatizující, námětové a rolové hry, je vůdčí typ, převládá dominantní role, u dětí je oblíben, dokáže zorganizovat i velké kolektivní hry, je „bavič“, nemá zájem o individuální ani stolní hry, kreslení apod.

sebeobsluha : Nedělá mu problémy, ale rád se loudá a nechce se mu

chování : Živě se zajímá o vše kolem, u všeho chce být, vše si zkusit, je zvědavý a společenský, má rád děti i dospělé kolem sebe, komunikace mu nedělá problémy

jídlo : Velmi rád jí, není vybíravý

zájmy : Příroda, výlety a sportování s rodiči, četba (rodiče mu hodně čtou a on pak dětem vše živě a dobře vypráví - výrazná mimika, modulace hlasu,.)

řeč : Výslovnost správná, bohatá slovní zásoba, souvislé a obsáhlé vyjadřování, vyprávěním dokáže velmi silně zaujmout všechny děti

vztahy k okolí : Nechce ustupovat a dělat kompromisy, s dětmi si rozumí do té doby, dokud se mu podřizují, ale přesto ho mají děti rády a je oblíbený

jiné údaje : Adaptace na MŠ proběhla bez problémů, má rád i tělesný kontakt – doteky a objetí(děti i učitelka) – je to pro něho přirozené(vřelé citové vztahy v rodině)

motorika : Má rád pohyb, dokáže skloubit pohyb s hudbou, pohybově obratný a na úrovni odpovídající jeho věku, je zručný a šikovný

rozumová oblast : Zvídavý, inteligentní, aktivní, rád experimentuje, má vyrovnané výkony a má o vše zájem

sociální vztahy : Má rád společnost druhých, nedělá mu problémy navazovat vztahy ani komunikovat s dospělými, chce být akceptovaný, rád se cítí důležitý a pomáhá učitelce, je kamarád a velkou oporou Valerii (viz.kazuistika č.1), která ho má nejraději jen pro sebe, ale on udržuje vztahy se všemi dětmi

kresba : Na nižší úrovni, ještě období „čmáranic“, neprojevuje o ni zájem

Závěr a doporučení pro další práci s dítětem : Vzbuzovat zájem o kresbu a zdokonalovat ji, postupně ho vést ke konstruktivnímu řešení problémů a dělat ve hře s dětmi kompromisy, umět ustoupit (souvisí s vyzrálostí dítěte) a dokázat respektovat přirozenou autoritu učitelky a nechtít být stále ve všem ten dominantní a vůdčí.

Příloha : č.2 Pozorovací schéma chování

č.10, str.105 Kresba rodiny

Chlapec vyrůstá v úplné rodině, která je pro něho opravdovým zázemím, podnětným prostředím a poskytuje mu citovou stabilitu a jistotu. Proto se chlapec i ve školce projevuje jako vyrovnaný, jistý, bezproblémový ve vztazích k ostatním vrstevníkům, na nikoho se neupíná, hraje si se všemi, je velmi oblíben a je bezprostřední. Pohoda v rodině se odráží i v jeho „bezstarostnosti“, nic ho netíží a tak může být „svůj“ a může tak být i oporou kamarádce Valerii . Je příkladem toho, že bezproblémová rodina je zárukou šťastného a bezstarostného dětství.

5.3 Kazuistika č.3

Lucie – narozena 1.2.2003, žákyně mateřské školy

těhotenství : První, chtěné, normální průběh.

porod : V termínu, normální průběh bez komplikací

novorozenecké období : Porodní váha 3,05 kg, porodní míra 49 cm, kojeno 2,5 měsíce.

další neuropsychický vývoj : Chůze ve 13 měsících, první slova kolem 1,5 roku, návyk na udržování čistoty získala poměrně brzy a bez problémů, je pravák.

onemocnění : Od raného věku často nemocná, záněty průdušek , středního ucha a horních cest dýchacích.

jiné zvláštní údaje : Poruchy spánku nemá, usíná bez obtíží, v jídlu je pomalá a vybíravá, má malou potřebu jídla.

osobnost dítěte : Je klidnější a uzavřené povahy – introvert, chování ještě egocentrické – typické pro tento věk, dětmi není příliš oblíbená, má málo kamarádů, je sobecká a sebestředná. Upřednostňuje individuální hru.

otec : Rodiče rozvedeni, občas o otci mluví, někdy se navštěvují a příležitostně ji vyzvedává z MŠ, má k němu normální, ne však vřelý vztah jako k matce.

matka : Narozena 1980, středoškolské vzdělání, žije sama s dcerou intenzivně se jí věnuje, péče na vynikající úrovni, má k dceři vysoce pozitivní emoční vztah.

sourozenci : Je jedináček

vztahy v rodině : Rodina neúplná, matka žije s dítětem sama, prarodiče bydlí daleko a na výchově dítěte se nepodílejí, otec jen zřídka, veškerá tíha péče o dítě spočívá na matce, která prozatím nemá ani přítele.

hra : Nejčastěji individuální hra, někdy paralelní, nechce se dělit o hračku (sobeckost, sebestřednost), nehraje stolní hry.

sebeobsluha : Vyžaduje pomoc dospělého, moc se sama nesnaží, je ráda obsluhována.

chování : Je uzavřená, zaměřená na sebe, občas se urazí a s nikým nekomunikuje, někdy je vzdorovitá a svéhlavá, když není po jejím, tak pláče.

jídlo : Je vybíravá, jí pomalu, nemá potřebu víc jíst

spánek : Nemá problémy s usínáním, má normální potřebu spánku

zájmy : Zatím nevyhraněné, klidnější činnosti

řeč : Výslovnost bez problémů, klidná a srozumitelná řeč, velmi dobrá slovní zásoba, ale nemá takovou potřebu stále mluvit (uzavřená do sebe)

vztahy k okolí : Není příliš oblíbená mezi dětmi, sama také jejich společnost moc nevyhledává, je občas urážlivá, bojácná není

jiné údaje : Díky častým nemocem proběhla adaptace na MŠ pomaleji, vyžadovala pak více pozornosti od učitelky

motorika : Hrubá i jemná motorika na úrovni odpovídající věku dítěte

rozumová oblast : Je inteligentní, rozumové schopnosti jsou na dobré úrovni, je chápavá a díky své klidnější povaze i vcelku soustředěná

sociální vztahy : Nemá potřebu a ani se nesnaží navazovat vztahy s vrstevníky, je uzavřená a to zřejmě díky tomu, že žije s matkou samy a nemá potřebu širší společnosti. Občas vyžaduje od učitelky pochovat

kresba : V kresbě se projevuje ještě nezralost a nízký věk dítěte, držení tužky není také ještě zcela správné.

Závěr a doporučení pro další práci s dítětem : Pomoc při navazování vztahů s ostatními vrstevníky, pokusit se snížit fixaci na matku a postupně probouzet v dítěti potřebu a chuť hrát si s ostatními dětmi a nebýt tak uzavřená a někdy i sobecká. Nabízet dítěti činnosti, kde pozná společné prožitky a potěšení z nich.

Příloha : č 3 Pozorovací schéma chování

č. 6 Záznam rozhovoru s dítětem

č.11, str.106 Kresba dítěte – moje rodina

č.12, str.107 – „začarovaná rodina“

Dívka vyrůstá jen s matkou, popř.jen někdy s možným matčíným přítelem, prarodiče bydlí daleko. Přestože se jí matka opravdu dost věnuje, žije dítě v uzavřenější rodině bez možnosti větších kontaktů s ostatními lidmi. Tak se i pak projevuje v mateřské škole, hraje si většinou sama, nikoho moc nevyhledává, je uzavřenější a citlivější. Nemá z rodiny zkušenost z mezilidských vztahů a komunikace s více lidmi, proto nemá tuto potřebu ani s vrstevníky ve školce.

Je příkladem dětské potřeby nejen rodinného zázemí, ale i potřeby interakce dítěte s okolím.

5.4 Kazuistika č.4

Lukáš – narozen 24.8.2001

těhotenství : První, dítě chtěné, matce bylo v té době již po 30.roce věku, průběh s menšími obtížemi

porod : 1 týden před termínem, menší komplikace, porod trval delší dobu (prolongovaný)

novorozenecké období : Porodní váha 3,10 kg, porodní míra 49 cm, kojeno 2 měsíce plně, pak dokrmováno

další neuropsychický vývoj : Chůze v 11 měsících, první slova v 1,2 roku, návyk udržování čistoty získal vcelku brzy a bez problémů

onemocnění : Nebyl často nemocen, pouze běžné dětské nemoci

jiné zvláštní údaje : Někdy až hyperaktivní, v MŠ hůře usíná, v jídle si nevybírá, bez problémů stoluje.

osobnost dítěte : extrovert, společenský, vyžaduje pozornost, rychlejší tempo řečového projevu, samostatný

otec : Narozen 1964, vyučen, pracuje jako zedník, často jezdí za prací, doma je pak méně, o chlapce se více stará matka, ale má k dítěti pozitivní citový vztah, avšak autoritou je pro dítě matka. Pro otce je to 2.manželství, byl rozveden

matka : Narozena 1967, středoškolské vzdělání, pracuje jako účetní, pro matku je to 1.manželství, chlapci se maximálně věnuje, pokud mu něco nejde – doma s ním

pak procvičuje, má u něho respekt, chlapec ji poslouchá, i když její výchova není přísná a má k němu velmi pozitivní vztah, doma si s ním hraje, což chlapec pozitivně hodnotí. Je patrné, že spolu i dostatečně komunikují.

sourozenci dítěte : Starší nevlastní bratr, narozen 1988, z otčova 1.manželství, občas dochází na návštěvy, na hru s chlapcem nemá čas, „je už veliký a řídí auto“
– výpověď dítěte

vztahy v rodině : Rodina úplná, normálně fungující vztahy, často se stýkají s babičkou dítěte, dědeček nedávno zemřel

hra : Nejraději si hraje s auty (klidně celý den), vrtulníkem a stavebnicemi, je velmi zručný, zvědavý a tvořivý, dokáže se zabavit i sám, při společné hře vychází dobře s vrstevníky, dětmi je vyhledávaný, hračky uklízí bez velkého pobízení, i při individuální hře rád o sobě dává vědět, udržuje kontakt s učitelkou, je tak zřejmě zvyklý z domova (kontakt s matkou)

sebeobsluha : Nedělá mu problémy, je zručný a rychlý, pak pomáhá i mladším dětem

chování : „Je ho plná chalupa“, pohyblivý, aktivní, občas pošťuchuje ostatní děti, ale rád pomáhá a je rád pochválen, pak udělá cokoliv a velmi se snaží, touží po uznání

zájmy : Jízda na kole (pokud zlobí, matka mu pod pohrůžkou kolo zakáže, kolo je pro něho velmi silná motivace a pak se dokáže i v tomto věku dobře ovládat a změnit i své chování), hra s auty (auto pro něho také hraje velkou roli, je to

i jeho silná touha do dospělosti, obdivuje to i u staršího bratra, vydrží si hrát s autem celé dny), cvičí gymnastiku, což je patrné už z jeho vzpřímeného držení těla a stylu chůze, je tak vhodně využita jeho nadměrná pohybová aktivita, nevyhledává knihy, hry u stolečku ani kreslení

vztahy k okolí : Hraje si se všemi, věk nerozhoduje, není konfliktní, před dospělými se nestydí, je komunikativní

jiné údaje: V MŠ je spokojený, adaptace proběhla před 3 roky bez problémů, občas míval záchvaty hysterie, urazil se a nikdo k němu nesměl, pak opět matka pohrozila s odebráním kola a záchvatům byl konec

motorika : Pohybově obratný i jemná motorika bez problémů (touha něco sestavit a dokázat sestrojít)

rozumová oblast : Je inteligentní, má velmi dobrou paměť, výkony má vyrovnané, rozumové schopnosti i znalosti jsou na velmi dobré úrovni, dokáže využít již předchozí poznatky

řeč : Správná výslovnost všech hlásek, bohatá slovní zásoba, aktivně ji užívá, nestydí se, rád s kýmkoli komunikuje

sociální vztahy : Nevyvolává konflikty, má rád společnost druhých, ale dokáže si hrát i sám, je rád pochválen a rád pomáhá učitelce i ostatním dětem, je obětavý a vyžaduje pozornost druhých, i dospělých, při dětské hře mívá často vedoucí roli, je rád důležitý a nepostradatelný

kresba : Není ještě na úrovni jeho věku, kresba jednoduchá (viz. příloha č. x, kresba – moje rodina), málo využívá více barev, pro svůj motorický neklid kresbu nevyhledává, rychle ji ukončí bez ohledu na výsledek a odbíhá, nechtělo se mu nakreslit ani „začarovanou rodinu“ (nahrazeno rozhovorem, viz. příloha č.7), matka s ním doma také kresbu procvičuje, ale jeho zájem je slabý a krátkodobý

Závěr a doporučení pro další práci s dítětem : V září chlapec nastoupí do 1.třídy, proto je nyní potřebné usměrňovat jeho pohybovou aktivitu vhodnou motivací a vhodnými klidnějšími činnostmi, které budou pro něho stejně zajímavé jako ty „jeho“ a nebude se cítit omezován a „držen“, využívat pochvaly a jeho ochoty a poukazovat na jeho důležitost a šikovnost, rád si hraje „na školičku“, je snaživý a dokáže být i delší dobu v klidu. Více ho podněcovat ke kreslení a využívání jeho fantazie i při této „nezajímavé“ činnosti.

Příloha : č. 4 Pozorovací schéma chování

č. 7 Záznam rozhovoru s dítětem

č. 8, str.103 Kresba rodiny

Chlapec vyrůstá v úplné rodině, má dobré rodinné i citové zázemí, ale otec je pracovně často mimo domov, proto je pro chlapce přirozenou autoritou více matka. I když je pak otec doma, přesto se dítěti věnuje matka více jak on. Chlapec i v rozhovoru pak uvádí, že se domů těší na „taťku“, má potřebu být s ním víc času.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce obsahuje jen základní informace o nejčastějších vlivech rodiny na utváření osobnosti dítěte. Na tuto problematiku jsem nahlédla jak z historického hlediska, tak z hlediska současnosti a krátce i z právního hlediska.

Zabývala jsem se také nejdůležitějšími funkcemi, které rodina plní a od kterých se odvíjejí základy vlivu rodiny na dítě.

V samém začátku mé práce na tomto tématu jsem si položila několik otázek: Má rodina na dítě opravdu tak velký a rozhodující vliv? Není to jen zpočátku krátký a do budoucna vliv změnitelný? Je dítě opravdu zrcadlem své rodiny? Odpověď je jednoduchá: Vliv rodiny na dítě je opravdu rozhodující a určující. Nejen po stránce genetické, kterou dostaneme bez našeho přičinění do vínku, ale pak další roky dětství se odrazí v našem dalším chování, jednání, vztazích a celé osobnosti. Charakteristické znaky a rysy naší původní rodiny si někdy i nevědomě přenášíme do té nové, kterou vytváříme už jako dospělí. Tak silně nás vše ovlivnilo... Mnoho našich vzpomínek během života se vrací právě do období dětství. A jaké jsou, záleží jen na tom, kde a jak jsme tuto dobu prožívali a jak rádi se tam vracíme, byť už jen ve vzpomínkách.

Velkou část této práce jsem věnovala problematice výchovy dětí v neúplných rodinách, hlavně rozvedených. Myslím si, že je to nejaktuálnější problém dnešní doby. I zde se mi potvrdilo, že změny a skutečnosti v těchto rodinách děti velmi citlivě prožívají, i když jsou „ještě malé“ a jejich „problémy“ se pak někdy

i skrytě objevují v jejich hře, kresbách, rozhovorech a vyprávění. Tyto moje poznatky a postřehy jsem uvedla v praktické části mé bakalářské práce.

Předpoklady – závěr:

Předpoklad a) se potvrdil- bezpodmínečné přijetí dítěte je pro jeho další život velmi důležité, stejně tak hranice norem. Kladně přijímané dítě nemá pak problémy v sociálních vztazích s vrstevníky.

Předpoklad b) se potvrdil – emoční nasycenost je základem prosociálního chování dítěte v kolektivu, naopak negativní city s příliš autoritativní výchovou vedou k emoční nenasycenosti, agresivitě.

Předpoklad c) se potvrdil- dítě přichází každý den do MŠ již v určité náladě a rozpoložení, které jsou odrazem rodinné atmosféry a situace, třeba i jen krátkodobé.

Předpoklad d) se potvrdil – prarodiče představují pro dítě důležité sociální vazby, je to jiná dimenze vztahu, zvláště v dnešní době, kdy dochází k velké přetíženosti rodičů.

Předpoklad e) se potvrdil jen částečně – chybí model druhého rodiče, ale děti většinou netrpí citovou deprivací, neboť rodič, s nímž dítě vyrůstá, se naopak dítěti velmi věnuje a snaží se mu vše vynahradit.

Předpoklad f) se potvrdil – rodiče celou svou osobností a chováním ovlivňují způsob výchovy svých dětí a i samotný vztah k nim.

Vzhledem k velikosti zkoumaného vzorku nelze předpoklady zobecňovat.

Pravdou zůstává, že žádné životní období nemá na život člověka takový vliv jako to, co prožije do svých šesti nebo sedmi let, a to v jakékoli oblasti, především ovšem v oblasti duševní. Je tedy velmi důležité, aby toto období bylo pro dítě maximálně pozitivní.

Dítě potřebuje dospělé, kteří mu projevují lásku a ukazují hranice.

Jsme účastníky tohoto děje a tvořivě do něho zasahujeme.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Bakalář, E.a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, Praha

2006

Biddulph, S.: Proč jsou šťastné děti šťastné. Portál, Praha 1997

Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. Karolinum, Praha 1993

Davido,R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte. Portál, Praha 2001

Drijverová, M.: To první & to druhé dítě. Motto, Praha 1993

Dytrych, Z., Matějček, Z.: Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Grada, Praha 1999

Gillernová, I.: Slovník základních pojmů z psychologie. Fortuna, Praha 2000

Gillernová, I., Mertin, V.: Psychologie pro učitelky mateřské školy. Portál, Praha

2003

Gjuričová, Š., Kubička, J.: Rodinná terapie. Grada, Praha 2003

Hauserová – Schönerová, I.: Děti potřebují prarodiče. Portál, Praha 1996

Helus, Z.: Dítě v osobnostním pojetí. Portál, Praha 2004

Lisá, L., Kňourková, M.: Vývoj dítěte a jeho úskalí. Avicenum, Praha 1986

Mádrová, E.: Zkuste být dítětem. Portál, Praha 1998

Matějček, Z.: Co děti nejvíc potřebují. Portál, Praha 1994

Co, kdy a jak ve výchově dětí. Portál, Praha 1999

O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Portál, Praha 1994

Po dobrém, nebo po zlém ? Portál, Praha 1993

Rodiče a děti. Avicenum, Praha 1986

Škola rodičů. Maxdorf, Praha 2000

Matějček, Z. a kol.: Osvojení a pěstounská péče. Portál, Praha 2002

Plecitý, V., Salač, J.: Základy rodinného práva. Eurounion, Praha 2001

Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. G plus G, Praha 1999

Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Portál, Praha 2001

Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 2004

Vývojová psychologie. Portál, Praha 2000

Základy psychologie. Karolinum, Praha 2004

Vymětal, J.: Úzkost a strach u dětí. Portál, Praha 2004

Odborné časopisy: Děti a my

Informatorium

Psychologie dnes

Rodiče a škola

Seznam použitých příloh:

POZOROVACÍ SCHÉMA CHOVÁNÍ:

č.1.....	90
č.2.....	92
č.3.....	94
č.4.....	96

ZÁZNAMY ROZHOVORU S DĚTMI.....	98
--------------------------------	----

KRESBY DĚTÍ.....	108
------------------	-----

PŘÍLOHY

POZOROVACÍ SCHÉMA CHOVÁNÍ

1.

Valerie

<p>1 Příliš aktivní, i tehdy, když má sedět u jídla nebo v jiných podobných situacích trvajících déle než pět minut, je stále v pohybu. ☒</p> <p>Velmi vysoká aktivita, není schopen vydržet sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Bez výraznější aktivity, obvykle vydrží sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Nedostatečná aktivita, sklon k letargii. ☐</p>		<p>6 Často je obtížné ho (ji) zvládat a usměrňovat. Problémy, jako vzdorovitost, neposlušnost, vyrušování při skupinových činnostech se vyskytují téměř každý den. ☐</p> <p>Občasná vzdorovitost, neposlušnost a vyrušování při společných činnostech, případně těžkosti při jeho (jejím) ovládní. ☒</p> <p>Lehké usměrňování a ovládní. ☐</p>		
<p>2 Zdá se, že je ostatními dětmi oblíben (a). ☒</p> <p>Některé děti ho (ji) nemají rádi. ☐</p> <p>Většina dětí ho (ji) nemají rádi. ☐</p>		<p>7 Pouze výjimečně si vyžaduje zvýšenou pozornost. ☐</p> <p>Občas vyžaduje značnou pozornost, ale umí pracovat a hrát si nezávisle na ní. ☐</p> <p>Často si vyžaduje pozornost (tj. vyžaduje pomoc, radu, stále chodí za učiteli). ☒</p>		
<p>3 Nikdy, nebo zřídka se pomoci během dne (méně než jednou za týden). ☒</p> <p>Pomocí se během dne jednou až dvakrát za týden. ☐</p> <p>Pomocí se během dne třikrát nebo vícrát za týden. ☐</p>		<p>Pokud dítě ještě neumí mluvit nebo mluví jiným jazykem otázky 8 a 9 vynechte. ☐</p> <p>8 Koktavost, zadržávání, špatná výslovnost. ☐</p> <p>Někdy nejasná řeč. ☐</p> <p>Jasná srozumitelná řeč. ☒</p>		
<p>4 Úplně ovládá své fyziologické potřeby, nikdy se nepokává. ☒</p> <p>Občas se pokává, ne však častěji, než jednou týdně. ☐</p> <p>Pokává se i třikrát týdně. ☐</p>		<p>9 Klidně hovoří s a) Učiteli b) Děti ☒ ☒</p> <p>Jistá neochota hovořit s ☐ ☐</p> <p>Nechce nebo velmi neochotně hovořit s ☐ ☐</p>		
<p>5 Těžko se při stolní hře koncentruje déle než několik minut. ☐</p> <p>Občas se těžko koncentruje, je pro něj někdy těžké soustředit se na stolní hru. ☐</p> <p>Dobře koncentruje svoji pozornost, vydrží hrát stolní hru deset a více minut. ☒</p>		<p>10 Nemívá záchvaty zuřivosti. ☐</p> <p>Občas má záchvaty zuřivosti (trvají několik minut). ☒</p> <p><i>Vzdorovitost, odlišná podřízení</i> Má časté záchvaty zuřivosti, kdy křičí, kope nebo zcela ztrácí sebekontrolu. ☐</p>	Součet na stránku	

		Součet			Součet
11	Často si hraje s ostatními dětmi, je velmi sociabilní.	☐			
	Občas neochotný hrát si s jinými dětmi, ale dokáže se zapojit.	☒			
	<i>fixovaná na svého kamaráda</i> Jen výjimečně nebo nikdy si nehraje s jinými dětmi, má tendenci je ignorovat.	☐	☐		
12	Velmi často řuká, stěžuje si a nařká.	☐			
	Občas řuká, stěžuje si a nařká, ale ne denně.	☒			
	Jen zřídka nebo téměř nikdy nenařká, neřuká a nestěžuje si.	☐	☐		
13	Značně přecitlivělý(á), lehkou se nechá vyvést z rovnováhy (když např. spadne, do něčeho narazí, změní prostředí nebo si zašpiní ruku).	☐			
	Někdy je značně vyveden(a) z rovnováhy kvůli maličkostem.	☐			
	Není přecitlivělý(á) těžko se vyvede z rovnováhy.	☒	☐		
14	Jen výjimečně se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐			
	Občas se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐			
	Často (nejméně jednou za den) se pere, kope nebo bije ostatní děti, aniž byl vyprovokován.	☐	☐		
15	Hodně času stráví tím, že hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Občas hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Často se něčím zabaví, jen výjimečně hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐	☐		
16	Často vyrušuje děti ve hře nebo v práci (kazí hru, rozkazuje ostatním).	☐			
	Občas vyrušuje děti ve hře nebo v práci. <i>chce mít vidět</i>	☒			
	Velmi zřídka ve hře, malování nebo jiném zaměstnání.	☐	☐		
17	Jen zřídka plače nebo vypadá nešťastně (když má hlad, hněvá se nebo je nemocný).	☐			
	Někdy se trápí delší dobu.	☒			
	<i>-neví-li r MS Matku</i> Často se trápí většinu dnů nebo dlouhá období.	☐	☐		
18	Často se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Občas se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Zřídka se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☒	☐		
19	Citově má velký odstup od učitelů.	☐			
	Citově má velký odstup od učitelů, ale reaguje pozitivně na jednoho dospělého.	☐			
	Citově reaguje na všechny učitele.	☒	☐		
20	Jen výjimečně ničí hračky nebo zařízení.	☒			
	Příležitostná destruktivita (např. házení, třískání a bouchání do věcí).	☐			
	Častá úmyselná destruktivnost.	☐	☐		
21	Značná ustrašenost, projevuje výrazné reakce strachu.	☐			
	Mírná ustrašenost, jeden nebo dva příznaky strachu.	☐			
	Jen výjimečně se bojí a to velmi mírně.	☒	☐		
22	<i>Prosím zhodnoťte výskyt každého z uvedených návyků:</i>				
	0 nikdy				
	1 občasné krátkodobý výskyt				
	2 vyskytuje se často				
	Kolíbání se na místě	☐			
	Cumlání si prstů	☐			
	Pití z láhve	☐			
	Masturbace	☐			
	Cumlání si vlasů	☐			
	Bouchání hlavou	☐			
	Jiné	☐			
					Součet na stránku
					☐

POZOROVACÍ SCHÉMA CHOVÁNÍ

2.

Martin

<p>1 Příliš aktivní, i tehdy, když má sedět u jídla nebo v jiných podobných situacích trvajících déle než pět minut, je stále v pohybu. ☐</p> <p>Velmi vysoká aktivita, není schopen vydržet sedět, když je to nutné. ☒</p> <p>Bez výraznější aktivity, obvykle vydrží sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Nedostatečná aktivita, sklon k letargii. ☐</p>		<p>6 Často je obtížné ho (ji) zvládat a usměrňovat. Problémy, jako vzdorovitost, neposlušnost, vyrušování při skupinových činnostech se vyskytují téměř každý den. ☐</p> <p>Občasná vzdorovitost, neposlušnost a vyrušování při společných činnostech, případně těžkosti při jeho (jejím) ovládní. ☒</p> <p>Lehké usměrňování a ovládní. ☐</p>		
<p>2 Zdá se, že je ostatními dětmi oblíben (a). ☒</p> <p>Některé děti ho (ji) nemají rádi. ☐</p> <p>Většina dětí ho (ji) nemají rádi. ☐</p>		<p>7 Pouze výjimečně si vyžaduje zvýšenou pozornost. ☐</p> <p>Občas vyžaduje značnou pozornost, ale umí pracovat a hrát si nezávisle na ní. ☒</p>		
<p>3 Nikdy neb zřídka se pomoci během dne (méně než jednou za týden). ☒</p> <p>Pomoci se během dne jednou až dvakrát za týden. ☐</p> <p>Pomoci se během dne třikrát nebo vícrát za týden. ☐</p>		<p>Často si vyžaduje pozornost (tj. vyžaduje pomoc, radu, stále chodí za učiteli). ☐</p> <p>Pokud dítě ještě neumí mluvit nebo mluví jiným jazykem otázky 8 a 9 vynechte. ☐</p>		
<p>4 Úplně ovládá své fyziologické potřeby, nikdy se nepokaká. ☒</p> <p>Občas se pokaká, ne však častěji, než jednou týdně. ☐</p> <p>Pokaká se i třikrát týdně. ☐</p>		<p>8 Koktavost, zadržování, špatná výslovnost. ☐</p> <p>Někdy nejasná řeč. ☐</p> <p>Jasná srozumitelná řeč. ☒</p>		
<p>5 Těžko se při stolní hře koncentruje déle než několik minut. ☒</p> <p>Občas se těžko koncentruje, je pro něj někdy těžké soustředit se na stolní hru. ☐</p> <p>Dobře koncentruje svoji pozornost, vydrží hrát stolní hru deset a více minut. ☐</p>		<p>9 Klidně hovoří s ☒ a) Učiteli ☒ b) Děti</p> <p>Jistá neochota hovořit s ☐ a) ☐ b)</p> <p>Nechce nebo velmi neochotně hovořit s ☐ a) ☐ b)</p>		
		<p>10 Nemívá záchvaty zuřivosti. ☒</p> <p>Občas má záchvaty zuřivosti (trvají několik minut). ☐</p> <p>Má časté záchvaty zuřivosti, kdy křičí, kope nebo zcela ztrácí sebekontrolu. ☐</p>		<p>Součet na stránku <input type="text"/></p>

Součet		Součet	
11	Často si hraje s ostatními dětmi, je velmi sociabilní.	☒	
	Občas neochotný hrát si s jinými dětmi, ale dokáže se zapojit.	☐	
	Jen výjimečně nebo nikdy si nehraje s jinými dětmi, má tendenci je ignorovat.	☐	☐
12	Velmi často fňuká, stěžuje si a nařká.	☐	
	Občas fňuká, stěžuje si a nařká, ale ne denně.	☐	
	Jen zřídka nebo téměř nikdy nenařká, nefňuká a nestěžuje si.	☒	☐
13	Značně přecitlivělý(á), lehkou se nechá vyvést z rovnováhy (když např. spadne, do něčeho narazí, změní prostředí nebo si zašpiní ruku).	☐	
	Někdy je značně vyveden(a) z rovnováhy kvůli maličkostem.	☐	
	Není přecitlivělý(á) těžko se vyvede z rovnováhy.	☒	☐
14	Jen výjimečně se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☒	
	Občas se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐	
	Často (nejméně jednou za den) se pere, kope nebo bije ostatní děti, aniž byl vyprovokován.	☐	☐
15	Hodně času stráví tím, že hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐	
	Občas hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐	
	Často se něčím zabaví, jen výjimečně hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☒	☐
16	Často vyrušuje děti ve hře nebo v práci (kazí hru, rozkazuje ostatním).	☐	
	Občas vyrušuje děti ve hře nebo v práci.	☐	
	Velmi zřídka ve hře, malování nebo jiném zaměstnání.	☒	☐
17	Jen zřídka plače nebo vypadá nešťastně (když má hlad, hněvá se nebo je nemocný).	☒	
	Někdy se trápí delší dobu.	☐	
	Často se trápí většinu dnů nebo dlouhá období.	☐	☐
18	Často se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐	
	Občas se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐	
	Zřídka se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☒	☐
19	Citově má velký odstup od učitelů.	☐	
	Citově má velký odstup od učitelů, ale reaguje pozitivně na jednoho dospělého.	☐	
	Citově reaguje na všechny učitele.	☒	☐
20	Jen výjimečně ničí hračky nebo zařízení.	☒	
	Příležitostná destruktivita (např. házení, třískání a bouchání do věcí).	☐	
	Častá úmyselná destruktivnost.	☐	☐
21	Značná ustrašenost, projevuje výrazné reakce strachu.	☐	
	Mírná ustrašenost, jeden nebo dva příznaky strachu.	☐	
	Jen výjimečně se bojí a to velmi mírně.	☒	☐
22	Prosím zhodnoťte výskyt každého z uvedených návyků: 0 nikdy 1 občasné krátkodobý výskyt 2 vyskytuje se často		
	Kolébání se na místě	☐	
	Cumláni si prsty	☐	
	Pití z láhve	☐	
	Masturbace	☐	
	Cumláni si vlasů	☐	
	Bouchání hlavou	☐	
	Jiné	☐	
			Součet na stránku

POZOROVACÍ SCHEMA CHOVÁNÍ

3.

Lucie

<p>1 Příliš aktivní, i tehdy, když má sedět u jídla nebo v jiných podobných situacích trvajících déle než pět minut, je stále v pohybu. ☐</p> <p>Velmi vysoká aktivita, není schopen vydržet sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Bez výraznější aktivity, obvykle vydrží sedět, když je to nutné. ☒</p> <p>Nedostatečná aktivita, sklon k letargii. ☐</p>		<p>6 Často je obtížné ho (ji) zvládat a usměrňovat. Problémy, jako vzdorovitost, neposlušnost, vyrušování při skupinových činnostech se vyskytují téměř každý den. ☐</p> <p>Občasná vzdorovitost, neposlušnost a vyrušování při společných činnostech, případně těžkosti při jeho (jejím) ovládní. ☒</p> <p>Lehké usměrňování a ovládní. ☐</p>		
<p>2 Zdá se, že je ostatními dětmi oblíben (a). ☐</p> <p>Některé děti ho (ji) nemají rádi. ☒</p> <p>Většina dětí ho (ji) nemají rádi. ☐</p>		<p>7 Pouze výjimečně si vyžaduje zvýšenou pozornost. ☒</p> <p>Občas vyžaduje značnou pozornost, ale umí pracovat a hrát si nezávisle na ní. ☐</p> <p>Často si vyžaduje pozornost (tj. vyžaduje pomoc, radu, stále chodí za učiteli). ☐</p>		
<p>3 Nikdy neb zřídka se pomoci během dne (méně než jednou za týden). ☒</p> <p>Pomoci se během dne jednou až dvakrát za týden. ☐</p> <p>Pomoci se během dne třikrát nebo vícekrát za týden. ☐</p>		<p>Pokud dítě ještě neumí mluvit nebo mluví jiným jazykem otázky 8 a 9 vynechte.</p> <p>8 Koktavost, zadržování, špatná výslovnost. ☐</p> <p>Někdy nejasná řeč. ☐</p> <p>Jasná srozumitelná řeč. ☒</p>		
<p>4 Úplně ovládá své fyziologické potřeby, nikdy se nepokaká. ☒</p> <p>Občas se pokaká, ne však častěji, než jednou týdně. ☐</p> <p>Pokaká se i třikrát týdně. ☐</p>		<p>9 Klidně hovoří s a) Učiteli b) Děti</p> <p>Klidně hovoří s ☒ ☒</p> <p>Jistá neochota hovořit s ☐ ☐</p> <p>Nechce nebo velmi neochotně hovořit s ☐ ☐</p>		
<p>5 Těžko se při stolní hře koncentruje déle než několik minut. ☐</p> <p>Občas se těžko koncentruje, je pro něj někdy těžké soustředit se na stolní hru. ☐</p> <p>Dobře koncentruje svoji pozornost, vydrží hrát stolní hru deset a více minut. ☐</p>		<p>10 Nemívá záchvaty zuřivosti. ☐</p> <p>Občas má záchvaty zuřivosti (trvají několik minut). ☐</p> <p>Má časté záchvaty zuřivosti, kdy křičí, kope nebo zcela ztrácí sebekontrolu. ☐</p>		<p>Součet na stránku</p>
<p><i>nehraje stolní hry</i></p>		<p><i>občas se urazí a s učiteli nekomunikuje</i></p>		<p><input type="text"/></p>

		Součet			Součet
11	Často si hraje s ostatními dětmi, je velmi sociabilní.	☐			
	Občas neochotný hrát si s jinými dětmi, ale dokáže se zapojit.	☒			
	Jen výjimečně nebo nikdy si nehraje s jinými dětmi, má tendenci je ignorovat.	☐	☐		
12	Velmi často fňuká, stěžuje si a nařká.	☐			
	Občas fňuká, stěžuje si a nařká, ale ne denně.	☒			
	Jen zřídka nebo téměř nikdy nenařká, nefňuká a nestěžuje si.	☐	☐		
13	Značně přecitlivělý(á), lehkou se nechá vyvést z rovnováhy (když např. spadne, do něčeho narazí, změní prostředí nebo si zašpiní ruku).	☐			
	Někdy je značně vyveden(a) z rovnováhy kvůli maličkostem.	☒			
	Není přecitlivělý(á) těžko se vyvede z rovnováhy.	☐	☐		
14	Jen výjimečně se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐			
	Občas se pere, kope nebo bije ostatní děti. <i>peče se dělat o hračky</i>	☒			
	Často (nejméně jednou za den) se pere, kope nebo bije ostatní děti, aniž byl vyprovokován.	☐	☐		
15	Hodně času stráví tím, že hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Občas hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Často se něčím zabaví, jen výjimečně hledí do prázdná nebo bezcílně bloumá. <i>nejčastěji: ind. lé. paralelu hra</i>	☒	☐		
16	Často vyrušuje děti ve hře nebo v práci (kazí hru, rozkazuje ostatním).	☐			
	Občas vyrušuje děti ve hře nebo v práci.	☐			
	Velmi zřídka ve hře, malování nebo jiném zaměstnání.	☒	☐		
17	Jen zřídka pláče nebo vypadá nešťastně (když má hlad, hněvá se nebo je nemocný). <i>pláče v klidu, když uduš pro jejímu</i>	☒			
	Někdy se trápí delší dobu.	☐			
	Často se trápí většinu dnů nebo dlouhá období.	☐	☐		
18	Často se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Občas se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Zřídka se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☒	☐		
19	Citově má velký odstup od učitelů.	☐			
	Citově má velký odstup od učitelů, ale reaguje pozitivně na jednoho dospělého.	☐			
	Citově reaguje na všechny učitele. <i>podle učitelů</i>	☒	☐		
20	Jen výjimečně ničí hračky nebo zařízení.	☒			
	Příležitostná destruktivita (např. házení, třískání a bouchání do věcí).	☐			
	Častá úmyslná destruktivnost.	☐	☐		
21	Značná ustrašenost, projevuje výrazné reakce strachu.	☐			
	Mírná ustrašenost, jeden nebo dva příznaky strachu.	☐			
	Jen výjimečně se bojí a to velmi mírně.	☒	☐		
22	Prosím zhodnoťte výskyt každého z uvedených návyků:				
	0 nikdy				
	1 občasné krátkodobý výskyt				
	2 vyskytuje se často				
	Kolébání se na místě	☐			
	Cumlání si prstů	☐			
	Pití z láhve	☐			
	Masturbace	☐			
	Cumlání si vlasů	☐			
	Bouchání hlavou	☐			
	Jiné	☐			
					Součet na stránku

POZOROVACÍ SCHÉMA CHOVÁNÍ

4.

Lukáš

<p>1 Příliš aktivní, i tehdy, když má sedět u jídla nebo v jiných podobných situacích trvajících déle než pět minut, je stále v pohybu. ☒</p> <p>Velmi vysoká aktivita, není schopen vydržet sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Bez výraznější aktivity, obvykle vydrží sedět, když je to nutné. ☐</p> <p>Nedostatečná aktivita, sklon k letargii. ☐</p>		<p>6 Často je obtížné ho (ji) zvládat a usměrňovat. Problémy, jako vzdorovitost, neposlušnost, vyrušování při skupinových činnostech se vyskytují téměř každý den. ☐</p> <p>Občasná vzdorovitost, neposlušnost a vyrušování při společných činnostech, případně těžkosti při jeho (jejím) ovládnutí. ☒</p> <p>Lehké usměrňování a ovládnutí. ☐</p>		
<p>2 Zdá se, že je ostatními dětmi oblíben (a). ☒</p> <p>Některé děti ho (ji) nemají rádi. ☐</p> <p>Většina dětí ho (ji) nemají rádi. ☐</p>		<p>7 Pouze výjimečně si vyžaduje zvýšenou pozornost. ☐</p> <p>Občas vyžaduje značnou pozornost, ale umí pracovat a hrát si nezávisle na ní. ☐</p>		
<p>3 Nikdy neb zřídka se pomoci během dne (méně než jednou za týden). ☐</p> <p>Pomoci se během dne jednou až dvakrát za týden. ☐</p> <p>Pomoci se během dne třikrát nebo vícrát za týden. ☐</p>		<p>Často si vyžaduje pozornost (tj. vyžaduje pomoc, radu, stále chodí za učiteli). ☒</p> <p>Pokud dítě ještě neumí mluvit nebo mluví jiným jazykem otázky 8 a 9 vynechte. ☐</p>		
<p>4 Úplně ovládá své fyziologické potřeby, nikdy se nepokaká. ☒</p> <p>Občas se pokaká, ne však častěji, než jednou týdně. ☐</p> <p>Pokaká se i třikrát týdně. ☐</p>		<p>8 Koktavost, zadržování, špatná výslovnost. ☐</p> <p>Někdy nejasná řeč. ☐</p> <p>Jasná srozumitelná řeč. ☒</p>		
<p>5 Těžko se při stolní hře koncentruje déle než několik minut. ☒</p> <p>Občas se těžko koncentruje, je pro něj někdy těžké soustředit se na stolní hru. ☐</p> <p>Dobře koncentruje svoji pozornost, vydrží hrát stolní hru deset a více minut. ☐</p>		<p>9 a) Učiteli b) Děti Klidně hovoří s ☒ ☒</p> <p>Jistá neochota hovořit s ☐ ☐</p> <p>Nechce nebo velmi neochotně hovoří s ☐ ☐</p>		
		<p>10 Nemívá záchvaty zuřivosti. ☐</p> <p>Občas má záchvaty zuřivosti (trvají několik minut). ☒</p> <p>Má časté záchvaty zuřivosti, kdy křičí, kope nebo zcela ztrácí sebekontrolu. ☐</p>		<p>Součet na stránku <input type="text"/></p>

		Součet			Součet
11	Často si hraje s ostatními dětmi, je velmi sociabilní.	☒			
	Občas neochotný hrát si s jinými dětmi, ale dokáže se zapojit.	☐			
	Jen výjimečně nebo nikdy si nehraje s jinými dětmi, má tendenci je ignorovat.	☐	☐		
12	Velmi často fňuká, stěžuje si a nařiká.	☐			
	Občas fňuká, stěžuje si a nařiká, ale ne denně.	☐			
	Jen zřídka nebo téměř nikdy nenařiká, nefňuká a nestěžuje si.	☒	☐		
13	Značně přecitlivělý(á), lehko se nechá vyvést z rovnováhy (když např. spadne, do něčeho narazí, změni prostředí nebo si zašpiní ruku).	☐			
	Někdy je značně vyveden(a) z rovnováhy kvůli maličkostem.	☐			
	Není přecitlivělý(á) těžko se vyvede z rovnováhy.	☒	☐		
14	Jen výjimečně se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☒			
	Občas se pere, kope nebo bije ostatní děti.	☐			
	Často (nejméně jednou za den) se pere, kope nebo bije ostatní děti, aniž byl vyprovokován.	☐	☐		
15	Hodně času stráví tím, že hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Občas hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☐			
	Často se něčím zabaví, jen výjimečně hledí do prázdna nebo bezcílně bloumá.	☒	☐		
16	Často vyrušuje děti ve hře nebo v práci (kazí hru, rozkazuje ostatním).	☐			
	Občas vyrušuje děti ve hře nebo v práci.	☒			
	Velmi zřídka ve hře, malování nebo jiném zaměstnání.	☐	☐		
17	Jen zřídka plače nebo vypadá nešťastně (když má hlad, hněvá se nebo je nemocný).	☒			
	Někdy se trápí delší dobu.	☐			
	Často se trápí většinu dnů nebo dlouhá období.	☐	☐		
18	Často se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Občas se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☐			
	Zřídka se posmívá nebo provokuje ostatní děti.	☒	☐		
19	Citově má velký odstup od učitelů.	☐			
	Citově má velký odstup od učitelů, ale reaguje pozitivně na jednoho dospělého.	☐			
	Citově reaguje na všechny učitele.	☒	☐		
20	Jen výjimečně ničí hračky nebo zařízení.	☐			
	Přfležitostná destruktivita (např. házení, třískání a bouchání do věcí).	☐			
	Častá úmyselná destruktivnost.	☐	☐		
21	Značná ustrašenost, projevuje výrazné reakce strachu.	☐			
	Mírná ustrašenost, jeden nebo dva příznaky strachu.	☐	☐		
	Jen výjimečně se bojí a to velmi mírně.	☒	☐		
22	<i>Prosím zhodnoťte výskyt každého z uvedených návyků:</i>				
	0 nikdy				
	1 občasně krátkodobý výskyt				
	2 vyskytuje se často				
	Kolbání se na místě	☐			
	Cumlání si prstů	☐			
	Pití z láhve	☐			
	Masturbace	☐			
	Cumlání si vlasů	☐			
	Bouchání hlavou	☐			
	Jiné	☐			
				Součet na stránku	☐

PŘÍLOHA č. 5

VALERIE**1. Koho máš ráda ?**

Martu (kamarád)

2. Koho máš doma nejraději ?

Maminku.

3. Co děláte doma ?

Děláme, že by jako jsme si hráli – na schovávanou.

4. Kdo si s tebou doma nejvíc hraje ?

Marta, Lucinka, Bertík, mamka.

5. Na co (na koho) se maminka občas rozzlobí ?

Trošku se zlobí třeba na Káju, (strejda) to je náš kluk a velkej, křičí na maminku. Je mu hodně let a má doma Alenku.

6. Na koho se nejvíc domů těšíš?

Na maminku.

7. Chtěla bys doma něco začarovat, něco změnit ?

Jenže já nemám hůlky, kouzelník má hůlky, aby něco překouzlil, u nás by překouzlil třeba hůlkami zrcadlo.

8. Chybí ti někdo doma ? Koho bys tam chtěla mít ?

Nějakého bratříčka nebo sestřičku, protože já sestřičku nemám.

9. Stýská se ti ve školce ? Po kom ?

Ne, já jsem ráda ve školce, že si můžu hrát s kamarádama.

10. Když jsi doma, těšíš se do školky ?

Jo, třeba na Martínka a když tu není Mart'a, tak jsem u vás (u učitelky)

11. Když pláčeš, máš bolístku nebo tě něco trápí, kdo tě utěšuje ?

Meducínka, maminka.

12. Navštěvujete babičku s dědečkem ? Co společně děláte ?

Jo, babička je Maruška a děda Jirka, má pejska Baryka, chodíme ho venčit, krmíme ho. Když s ním jdeme na procházku, tak on s náma cvičí a jde a jde a my musíme za ním.

PŘÍLOHA č. 6

LUCIE

1. Koho máš ráda ?

Bert'u a Marečka.

2. Koho máš doma nejraději ?

Mamku

3. Co děláte doma ?

Maminka říkala, že bude nějaký divadlo a nakonec bylo, o Mikuláších. Maminka chodila taky, ale na koncert nemůžu, to není pro dětičky.

4. Kdo si s tebou doma nejvíc hraje ?

Mareček, ještě mamka.

5. Na co (na koho) se maminka občas rozzlobí ?

Někdy se hádala na Pavlíka, to je takový strejda.

6. Na koho se nejvíc domů těšíš?

Na Marečka, už je trošku velký, chodí do školky –do tý zelený.

7. Chtěla bys doma něco začarovat, něco změnit ?

Chci novou postýlku.

8. Chybí ti někdo doma ? Koho bys tam chtěla mít ?

Malého zajíčka.

9. Stýská se ti ve školce ? Po kom ?

Líbí se mi tady.

10. Když jsi doma, těšíš se do školky ?

Taky.

11. Když pláčeš, máš bolístku nebo tě něco trápí, kdo tě utěšuje ?

Maminka.

12. Navštěvujete babičku s dědečkem ? Co společně děláte ?

Ne, babi je daleko.

PŘÍLOHA č. 7

LUKÁŠ

1. Koho máš rád ?

Maminku, všechny rodiče doma.

2. Koho máš doma nejraději ?

Tatínka a maminku.

3. Co děláte doma ?

Hrajeme si u televize.

4. Kdo si s tebou doma nejvíc hraje ?

Mamka.

5. Na co (na koho) se maminka občas rozzlobí ?

Na mě.

6. Na koho se nejvíc domů těšíš?

Na tatku.

7. Chtěl bys doma něco začarovat, něco změnit ?

Pokojíček.

8. Chybí ti někdo doma ? Koho bys tam chtěl mít ?

Bráchu a sestřičku.

9. Stýská se ti ve školce ? Po kom ?

Ano, po mamince a tatínkovi.

10. Když jsi doma, těšíš se do školky ?

Ano, moc.

11. Když pláčeš, máš bolístku nebo tě něco trápí, kdo tě utěšuje ?

Mamka a tatka.

12. Navštěvujete babičku s dědečkem ? Co společně děláte ?

Ano, jezdíme na kole.

13. Co by sis přál pro maminku a co pro sebe ?

Prstýnek pro maminku, autíčko pro sebe.

Kdyby přišel kouzelník a proměnil vaši rodinu na chvíli ve zvířátka:

- **Čím bys chtěl být ty?**

Lvem.

- **Čím by byla maminka?**

Kozička.

- **Čím by byl tatínek?**

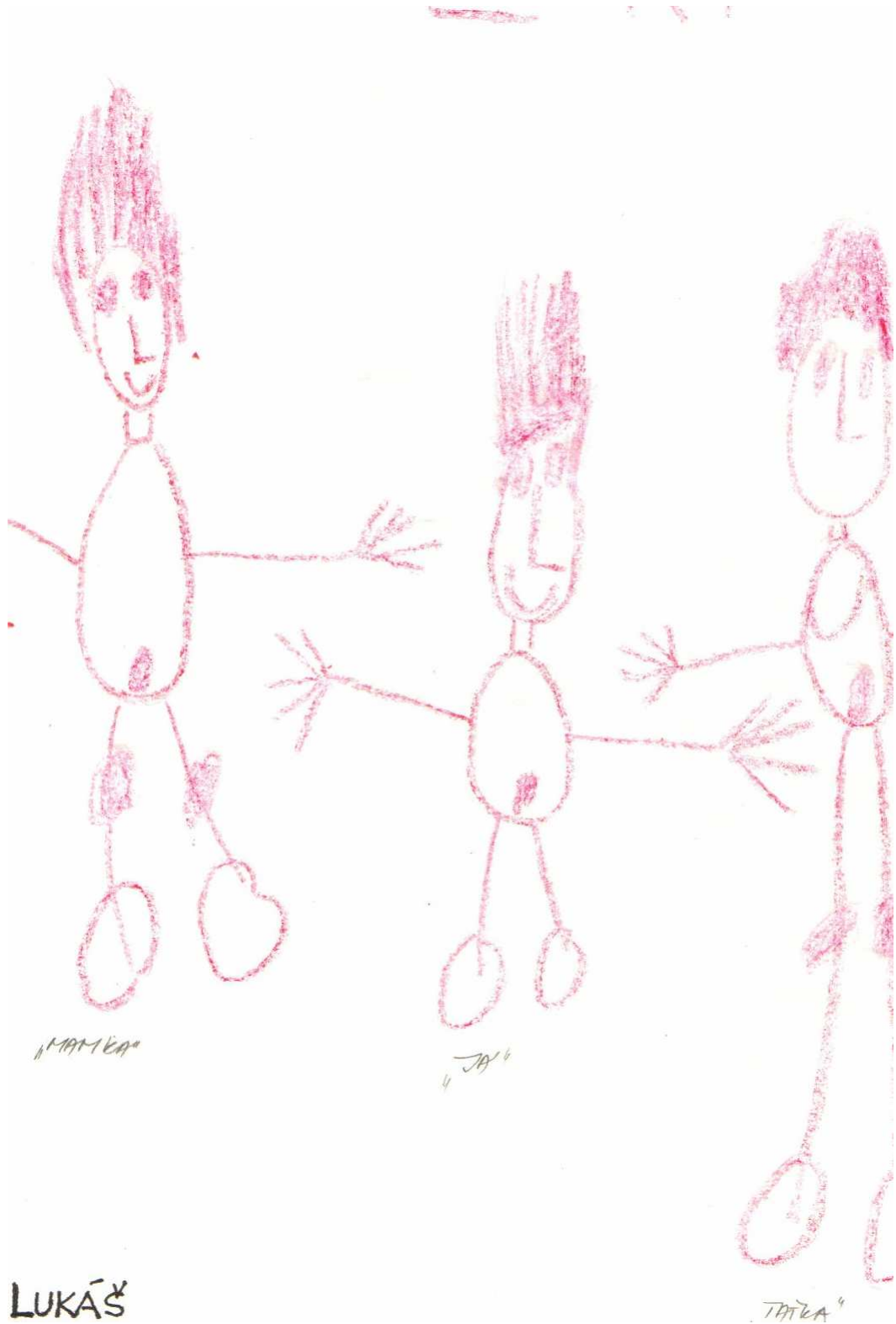
Muflon.

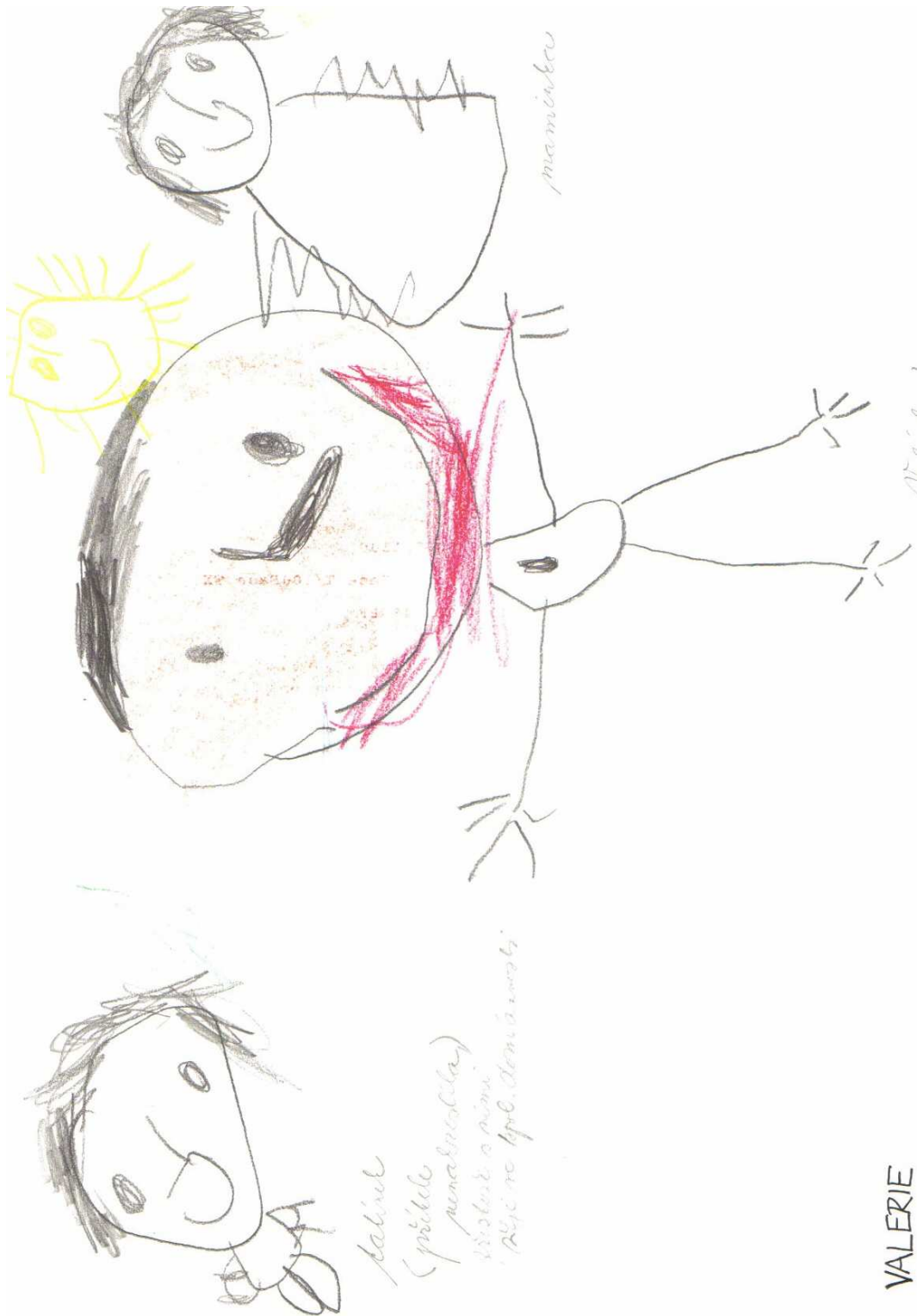
- **Čím by byl bratříček/ sestřička?**

Koníček.

- **Čím by byla babička?**

Lev.

VALERIE

LUCIE

PŘÍTEL MATKY - PAVLÍK
(SCHOVÁN V DOMĚ)

Lucinda - Earmuffs

Lucinda - Earmuffs

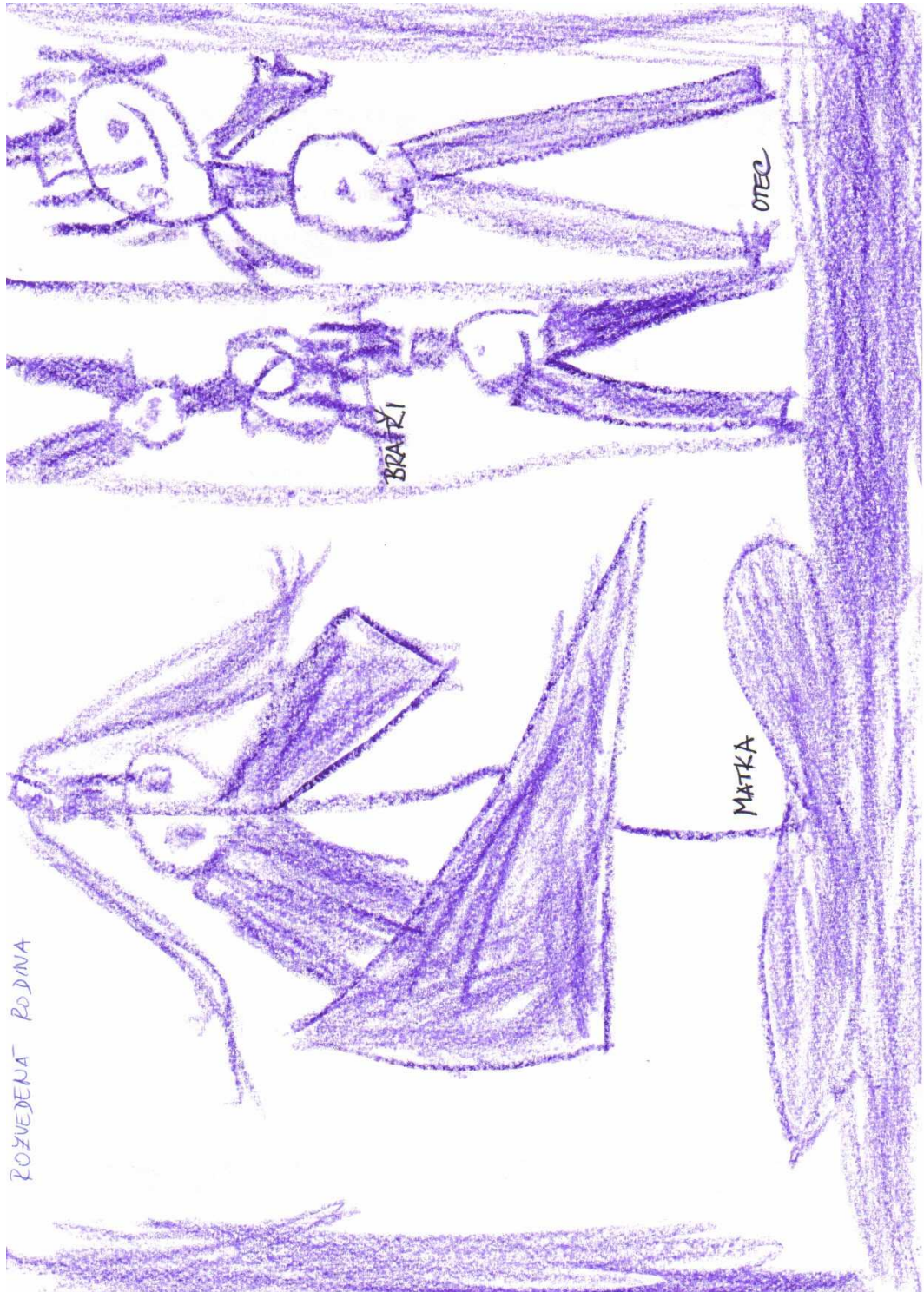
Maminda - Pajamas

LUCIE

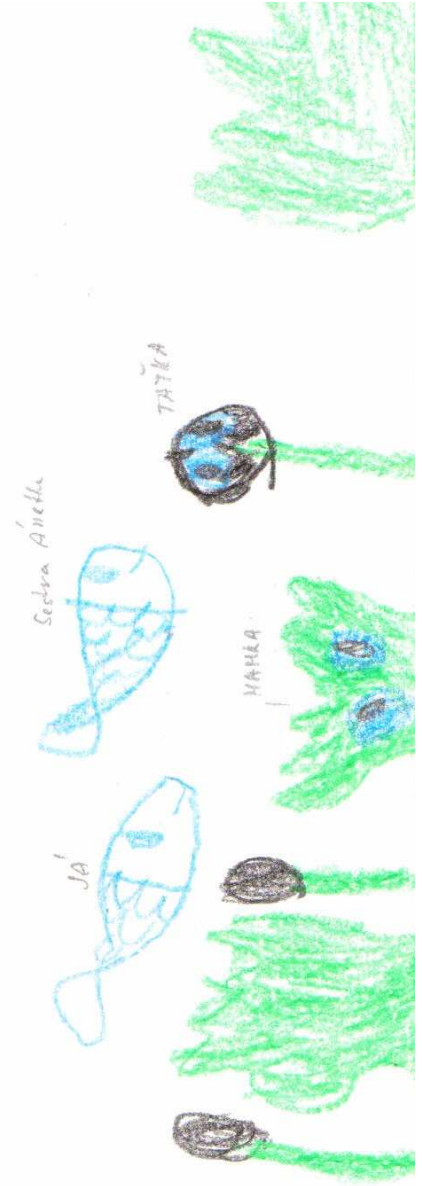
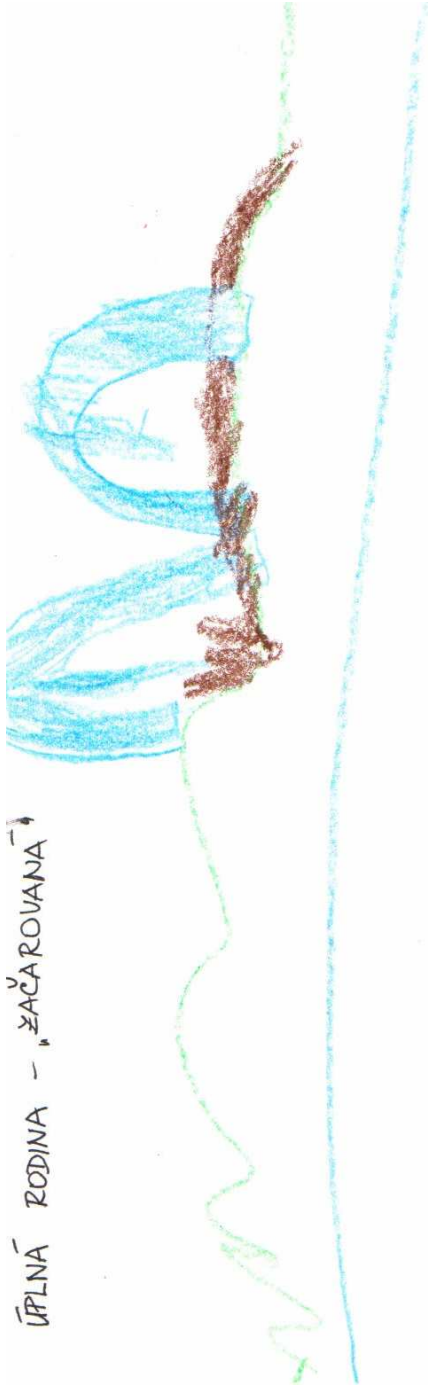
ROZVEDENÉ MANŽELSTVÍ - „ZAČAROVANÁ RODINA“

ÚPLNĚ RODINA - ZAČÁROVANA

VERONIKA

ÚPLNĚ "ZAČAROVANÁ" RODINA

